

В. Чапленко

Чий

злочин?

Обкладинка арт. маляра С. Гординського.

Тираж 1.000 примірників

Printed in Argentine

ВАСИЛЬ ЧАПЛЕНКО

Чий злочин?

ДРАМА В ЧОТИРЬОХ ДІЯХ

« П Е Р Е М О Г А »

Буенос-Айрес

Бруклін

1 9 5 2

ДІЄВІ ОСОБИ

1. **Андрій Річицький**, член ЦК КП(б)У
2. **Гнилицька Таїса Федорівна**, вчителька
3. **Неліпенко**, голова "райвиконкому"
4. **Нагнибіда**, начальник міліції
5. **Тєрировський**, секретар "райпарткому"
6. **Кирило Безкрильй**, голова "комнезаму"
7. **Панас Миленко**, секретар "комсомолу"
8. **Клим Скакун**, селянин
9. **Хорішко Демид**, селянин
10. **Болман**, прокурор республіки (УРСР)
11. Голова й члени суду, оборонець
12. **Дід Онисько**, колгоспник
13. **Скакунка, Хорішчиха** (з дітьми)
14. Різні селяни й селянки
15. В'язні

Діється в українському селі 1929-1933 р. р.

ДІЯ ПЕРША

(1929 рік)

Шкільне подвір'я з садком у глибині сцени. Веранда шкільного будинка з вікном і дверими до вчительської кватирі. На веранді столик і стільці. Теплий літній вечір (але ще видно). Цвірчить цвіркун. Десять віддалено у ставку скрекочуть жаби.

На веранді біля столика сидить, недбало відкинувшись на спинку стільця, Таїса, вродлива, ясноволоса жінка; курить. Біля неї стоїть, держачись рукою за спинку її стільця, Андрій Річицький, чорнявий, років тридцяти.

РІЧИЦЬКИЙ (по павзі, широко) Прекрасний вечір!

ТАЇСА (дивиться на нього через плече, іронічно). Невже?

РІЧИЦЬКИЙ (попереднім тоном). Краса! О! Чуєш? Цвіркун! (Захватно). Ач як, поганець, вицвірінькує! Знаєш, Таїсо? Коли я чую його цвірчання, я згадую своє дитинство...

ТАЇСА (глузливо). І мамину пазуху?

РІЧИЦЬКИЙ (не зважає на Таїсин тон). Такими вечорами наша родина вечеряла звичайно надворі, перед сінешніми двер-

ми. Сідали прости на спориції найколоб
сирна, низького круглого столика...

ТАЇСА. І кури разом з вами?

РІЧИЦЬКИЙ. Ні, кури в таку пору були вже
на сідалі... І корови подоєні... Свині
нагодовані — не кричали. Усе стишувалось
на подвір'ї. І ми всі печеряли
мовчки... під суворим батьковим ском,
що не любив патякання за їжею.

ТАЇСА. А може, коли їй ложкою по лобі хрусне,
як я тут у декого спостерігала?

РІЧИЦЬКИЙ (посміхається). Бувало їй таке.
Грушевою, замашненькою — тільки
лусь! Як хто нечемно, я або сестра, поведеться.
Ну, але ми звичайно береглися — не базікали. Та їй утома після
цілоденної роботи давалася взнаки.
Отож їли мовчки, і тільки цвіркун...
Саме в цій тиші його особливо було
чутно. Сидить десь у щілинці під порогом — та сюр-сюр. І ніколи його не побачиш.
Я не раз хотів підглядіти, де він,
пригинався до самого порога, прислушався,
наставивши вухо. Але він тоді
обов'яково замовкав.

ТАЇСА. То, може, тобі їй жаб'яча музика подобалась? Он — чуєш? — і тепер...

РІЧИЦЬКИЙ. Подобалась. Тільки це вже було
віддалене звучання стишеного літнього
вечора. У нас вони були у "березі",

десь у леваді, і на подвір'я їхнє кумкання та скрекотання тільки приглушене доходило... Як ніжне піянісимо.

ТАЇСА (викидає через поруччя цигарку, закладає руки на шию, вилучається). Гм... Я не знала, що ти такий патріот... примітивного хутора...

РІЧИЦЬКИЙ. Е, тобі цього не збагнути; ти зросла в місті, тобі все не чуже. Я, правду кажучи, не розумію, чому ти пішла на цю вчительську працю в село.

ТАЇСА (ухиляється від відповіді). Ну, так захотілось. Це моя примха, може...

РІЧИЦЬКИЙ. Та й на вчительку ти не схожа. (Дивиться закохано). Швидше якась акторка... взагалі з міської богеми. І нашим селом ти, здається, не тільки не цікавишся, а й не любиш його.

ТАЇСА (гидливо). Аж верене...

РІЧИЦЬКИЙ. Ну, от бач. А мен, признаюсь, ще й тепер іноді здається, що оте тихе, як у моєму дитинстві було, сільське життя, наповнене працею й солодким відпочинком, — це й є трохи чи не оте щастя на лоні природи, що про нього казали Сковорода, Руссо, Толстой...

ТАЇСА (знов глузує). Це пікантно: твердокам'яний більшовик — і зідхає за хутором! Та ще й член ЦК... відомий Андрій Річицький...

РІЧИЦЬКИЙ (підкреслено). Так, я більшовик.
Але я мав таке дитинство, і це відгукується.

ТАЇСА. М'якотілий інтелігент... куркульського походження... (Обертається до Річицького). Ти ж, здається, не зразу став більшовиком? Спочатку був якимсь боротьбістом чи "укапістом"?

РІЧИЦЬКИЙ. Не зразу... Помиллявся спочатку. Національна романтика мене захопила була. (З легким докором). Але ти, Таїсо, вмієш глузувати! Усе, що я не скажу, висміюєш. Висміюєш — і допитуєш, як слідчий. Спочатку, як я приїхав і ми познайомилися, ти не була та-ка. Тоді ти була зо мною ніжна. А проминуло ж тільки три тижні...

ТАЇСА. Ха-ха! Так то ж мені треба було тебе причарувати, взяти в руки. Я ж у цій чортовій дірці путньої людини не бачила, а ти приїхав із столиці. От я й зацікавилася. Ну, а тепер ти вже в моїх руках... Але ніжною я ще й тепер з тобою можу бути. (Підводиться трохи, обхоплює його руками за шию, пригинає до себе й цілує). Бачиш, яка я! Це, щоб дужче тебе в руках тримати... Тільки ж мені все таки цікаво поговорити про таких, як ти, більшовиків на Україні... про тих, що вийшли з бороть-

бістів, у капістів... Мені здається, що ви, втративши 1920 року свою державу, пішли на угоду з переможними російськими більшовиками, щоб мати хоч якісь легальні можливості для національної праці. Себто, що ви не щирі більшовики, не справжні...

РІЧИЦЬКИЙ. Ну, от, які дурниці... (Починає схильовано ходити по веранді).

ТАЇСА. Що вас треба тільки трохи пошкребти, щоб виявились українські націоналісти.

РІЧИЦЬКИЙ. Це так Ленін про російських комуністів сказав. А про нас... про мене так не можна говорити. Не щирі! Та ти знаєш, що я більш, ніж хто інший, ненавиджу отих любителів широких шараварів, вишиваних сорочок, довгих козацьких вусів. Мені з душі верне, як я побачу де тепер такого вусаня. Таких бутафорних типів ще чимало залишилось між колишніми кооператорами та автокефалістами.

ТАЇСА. А чому ти говориш тільки по-українському і вдома, і в установах? Ти ж міг би легко говорити й по-російському, от хоч би й зо мною.

РІЧИЦЬКИЙ. Ну, от... Чому? Та не ж моя рідна мова! Як у російського більшовика російська рідна, так у мене україн-

ська. Вона ж і за конституцією рівноправна. Моя мова не заважає мені бути справжнім більшовиком. І я з гордістю ношу почесну довіру моєї, партій — ролю члена ЦК.

ТАЇСА. Можливо, що тобі подобається ця роль... тобі імпонує бути великим, як у вас кажуть, цабе. Але ж ти не можеш зректися любови до України...

РІЧИЦЬКИЙ. "Любити свій край не є злочин, коли це для всіх", сказав Тичина.

ТАЇСА. Ну, любов усяка буває. Он і академик Єфремов, мабуть, любив, а його ж зарештували... та й інших з української інтелігенції. Кажуть, що й в Одесі, і в Харкові... А може й за тобою... (Притишеним голосом). Чи думав ти, Андрію, коли про те, що, може, й за тобою — хоч ти й велике цабе — постійно стежать якісь непомітні сірі істоти? Стежать, чигають на кожен твій рух, кожне твое слово і повіломляють куди слід...

РІЧИЦЬКИЙ (бентежиться). Стежать? Чому б же за мною стежили?

ТАЇСА. А чому б і ні? Особливо тепер, коли ти на хлібозаготівлях у рідному селі... коли ти можеш... ну, жаліти своїх людей чи що...

РІЧИЦЬКИЙ. Я в усьому додержуюсь гене-

ральної лінії партії і дію за вказівками ЦК. (Рішуче). Ні, Таїсо, не говори дурниць. Україна й моя мова не зважають мені бути справжнім більшовиком... (Міняє тему). Як не зважає мені й те, що ти не-українка, любити тебе. (Дивиться з любов'ю їй в очі). Я не знов, їхавши сюди, що знайду тут таку, як ти... знайду тебе, свою Таїсоньку. А тепер я заберу тебе звідси, і будемо жити в місті. Бо ж і мені, кінеч-кінцем, уже не повернатись на село... (Нахиляється до її обличчя й цілує. З-за рогу шкільного будинка виходить Клим Скаакун, шкандинбає на дерев'янці — скалічена нога відігнута назад. — Одягнений у коротку "куфайку", в солом'яному брилі, з "солдатськими" русами, закрученими вгору. Побачивши сцену з поцілунком, перестережливо кахкає. Річицький відходить від Гаїси).

СКААКУН (підходить до веранди, скидає бриня). Здоровенькі були! З тим днем, що сьогодні! Чи можна до вас?

РІЧИЦЬКИЙ. Можна, можна. Чому б же не можна?

СКААКУН (сходить на веранду, стукаючи дерев'янкою; подає руку Таїсі й Річицькові; до Річицького). Чи пізнаєте?

РІЧИЦЬКИЙ (силкується пригадати, вдивля-

Ючись в обличчя). Клим Іванович, як-
що не помиляюсь?

СКАКУН. Клим, Клим... Та ще ѿ Скакун. Ме-
не, бачте, веселі люди Скакуном про-
дражнили... через оцю ногу. . (По-
казує скалічену ногу). І спитайте тепер
у молодих про Черевиченка, так ніхто
й не скаже. А Скакуна всяке знає.

РІЧИЦЬКИЙ. Так у вас тепер, вихолить, інше
прізвище? (Підсовує стільця). Сідайте,
будь ласка. (Сам також сідає).

СКАКУН (сідаючи). Та в документах я таки
Черевиченко ѿ досі, а по-вуличному
Скакун. У нас же такі люди: як укмі-
тять що на людині, так зразу ѿ прикла-
дуть прикладку.

РІЧИЦЬКИЙ. А правда. (До Таїси). І все, ро-
зумієте, з гумором. У цьому виявляєть-
ся та кебета нашого народу, що поро-
дила Миколу Гоголя.

СКАКУН (заохочений словами Річицького; до
Річицького ж). От чи пам'ятаєте Гло-
биного Мехтодія? Він років, може, на
п'ять молодший за вас. Так собі нечу-
тящий парубійко. А невстріливий такий,
що хоч і в хату не пускай. Ні старих
людей не чтиться, ні молодих не соро-
миться. Так ви знаєте, як його прозва-
ли?

РІЧИЦЬКИЙ. А як?

СКАКУН (підводиться, підходить до Річицького і нахилившись йому до вуха, каже пошепки, але так, що Таїса теж почула, непристойне слово; сказавши, знов сідає).

РІЧИЦЬКИЙ (бентежиться, кахикає). Гм...
(Таїса чмихає від сміху).

СКАКУН (і собі сміється). Отакі собі мужицькі смішки. У панів, може б, так і не прозвали... (Зрозумівши нарешті збентеження слухачів, переходить на інше). А я оце, Андрію Григоровичу, прийшов, можна сказати, без діла. Чую, люди кажуть: "Річицький приїхав".
"Чи не покійного Григорія син?" — питают. — "Ta, кажуть, наче він..." — "Піду ж, думаю, подивлюся, чи таки він". Ще на тім тижні збиралася, та все ніколи було. Воно ж у нас молотінка тепер, ніколи й угому глянути. На то-ках аж курява встає. Молотарки гудуть з раннього ранку аж до пізнього вечора. Зародило ж цього року, слава Богу, добре... Еге. Так я ото кажу: "Піду подивлюся, чи він..." (Дивиться на Річицького). Ну, а тепер бачу, що таки він... Хоч і змінилися ви. Тоді, бувало, телята пасли, і я ще раз грияв, як ваше теля в мою леваду забі.

гало. (Сміється). Теля в леваді, а тін
на груші сидить ...

РІЧИЦЬКИЙ (посміхається). Добрий був от-
ряха?

СКАКУН (весело). О! Ще й який! На груші,
а там, дивись, уже на яблуні . . . (По-
мовчавши). Тільки ж це було давнень-
ко. Трохи чи не років з двадцять тому.
Ще перед війною . . . А потім ри поїха-
ли в город. І я після того був на турець-
кому хrontі, а пізніше й у черроній ар-
мії . . . совєтську власті завойовував.

РІЧИЦЬКИЙ. У червоній армії були?

СКАКУН. Був. Не де ж оце й ноги позбувся . . .

РІЧИЦЬКИЙ. А як саме?

СКАКУН. Як Перекоп брали. Кулька в коліно
дзъобнула. Хотіли лікарі відрізати по
коліно ногу, так я не дався. Але исгу
таки скорчило. Е, багато довелось зазна-
ти дечого . . . А з вами, бач, тоді ніде
й не зустрівся. Ви ж тоді вчились . . .

РІЧИЦЬКИЙ. Учився.

СКАКУН. Мати ваша все згадувала про свого
Андрійка. Пишалася сином, що в пани
вийшов.

РІЧИЦЬКИЙ. Який я там пан? Тепер панів не-
має. На те й революція була . . .

СКАКУН. Е, не кажіть так, Андрію Григоро-
вичу. Одні й тепер у гнояці, як ті сви-
ні, бабраються, а другі чистеньку ро-

боту мають... А чимало є таких, що й нічогісінько не роблять, тільки язиками плещуть, як от партійні всякі. Ні, таки й тепер не без панів. Але, про мене, хай собі панують, аби тільки мені не заважали в гнояці ритись. Я звік, і воно мені не вадить...

ТАЇСА (пускає вгору дим з цигарки). Як панам одеколони всякі?

СКАКУН. Еге... Та щоб хлібозаготівлі були справедливі. Накладіть на хлібороба раз, хай виконає, і більше не займайте. А то: і плян до двору, і зустрічний, і самообкладка, і культзбір, і штраховка... І не знає чоловік, коли тому край. (Суворіше). Воно ж таки в нас є якісь закони? Га? І я ж оце збувся ноги не для чого, як для того, щоб були справедливі закони...

РІЧИЦЬКИЙ (насторожується). Радянські закони справедливі.

СКАКУН. Та... (махає рукою) справедливі. (Переходить на інше). А ви ж оце, кажуть, на хлібозаготівлі приїхали... чи як?

РІЧИЦЬКИЙ. На хлібозаготівлі.

СКАКУН. І начебто разом ще й колективізуватимете?

РІЧИЦЬКИЙ (ухильно). Та побачим... може, й колективізуватимем.

СКАКУН (посміхається). Е, в нас же ось Таїса Федорівна пробувала вже колективізувати... агітувала за СОЗ, та нічого не вийшло. Скликала до школи — та й почала... (Сміється). Видно, що й самій аж позіхати хочеться, так їй ті СОЗ-и потрібні... А говорить. Зразковий статут сільсько - господарської артілі прочитала, пояснила нам малописьменним або й зовсім неписьменним. А тоді голосувати... Тут я, призначатися, здрейфив. Воно наче й не штука піднести вгору руку, так потім же треба й уступати в той СОЗ. А не хочеться — аж з душі верне. Воно ж у тому СОЗ-і один робитиме, а десять — ні. Не хочеться — і власті страшно. Але думаю: "Що буде, те й буде." Заплющив очі — і піdnіс руку проти. А потім виявилось, що всі так зробили. Отож СОЗ і пропалився. (До Таїси). А вам за це, мабуть, була від начальства нагінка?

ТАЇСА. Ще не було. А, либонь, таки буде... (киває на Річицького) ось від члена ПК.

СКАКУН (захоплено). Так ви член? Оце якби покійна ваша мати була жива!

РІЧИЦЬКИЙ. Е, нічого особливого... (На подвір'я заходить, а потім і на веранду сходить Демид Хорішко, статечний, пристойно одягнений селянин).

ХОРІШКО (з гідністю подає руку Таїсі, показує поглядом на Річицького). Чи це,

Таїса Федорівна, товариш Річицький?

ТАЇСА. Він, він... Член ЦК товариш Річицький.

ХОРІШКО (подає руку Річицькому). Я хотів до вас.

РІЧИЦЬКИЙ. Будь ласка.

ХОРІШКО (подає руку Скакунові). А за тобою, Кліме, не похопишся, дарма що на одній нозі.

СКАКУН (киває головою на Річицького). Та це ж мій сусіда, покійного Гришка Річицького синок, — так я оце й прийшов побачитись.

РІЧИЦЬКИЙ. Тут Клім Іванович розказував, як я телята в його леваді пас. (Показує на стілець). Сідайте!

ХОРІШКО (сідає; до Річицького). Це добре, що вас сюди прислали; ви все таки своя людина. І наше селянське життя знаєте, і українець...

РІЧИЦЬКИЙ (піймавши на собі Таїсин погляд). Ну, це не має ваги: я повинен керуватись тими директивами, що й усі.

ХОРІШКО. Та директиви директивами, а як своя людина, то все таки легше. Бо до нас часто приїжджають такі, що їм наше село — як дикунське царство, і з

нами поводяться, як з дикунами. (Таїса встає і йде до своєї кімнати).

РІЧИЦЬКИЙ (проводить поглядом Таїсу; голосно, щоб вона чула). Ну, люди всякі бувають. Але наша партія перевіряє.

ХОРІШКО. Та всякі... (Підсовується рантом до Річицького ближче, притишуючи голос). Ага, добре, що вона пішла: при цій не все можна казати. Одно — що таки чужа людина, а друге — подейкують, не знаю, чи правда, — що вона сексотка.

РІЧИЦЬКИЙ (вражений). Сексотка?

ХОРІШКО. Так люди кажуть. Може, воно ще й брехня — не знаю. Та береженого й Бог береже. А я хотів... Мене люди прислали... наш куток. Посилали вашого дядька Савку, так він не схотів. — “Як я до нього, каже, піду, як він до мене й не заглянув... мабуть, гордий став”.

РІЧИЦЬКИЙ (криво посміхається). Який там гордий! Просто ніколи було. Мене ж на весь район прислано. Хоч тут і спинився, а по всьому районі їздив.

ХОРІШКО. Ну, та звісно. А він, мабуть, цього не знов... Так отож вони мене й послали, як ваш дядько відмовився. Вони ж звички, що Демид Хорішко у всяких громадських справах не відмовляється.

Я ж ішо дев'ятсот п'ятого року мало на Сибір не попав за громаду... А пізніше в "Просвіті" працював.

СКАКУН. І в тіатрі грав. (Сміється). Хіба ж такий був "сатана в бочці"! Як не вискочить з розкудовченим чубом... з тієї бочки!...

ХОРІШКО (відмахується). Та то поки був молодший... Ale я хотів тепер... (Рішуче). Скажіть, Андрію Григоровичу: що це наша влада надумала? Чи справді думають усуспільнювати все? Та це ж буде розор! Он уже й тепер починають люди худобу різати. "Бо однаково, кажуть, пропаде, як усуспільнятъ". А коні просто виганяють з двору... на всі чотири.

, СКАКУН. На наш куток забилася одна така шкапина, а на шиї в неї пісенька прив'язана: "Ходжу-блукаю, СОЗ-у шукаю, а як СОЗ-у не знайду, на ковбаси піду".

РІЧИЦЬКИЙ (мимоволі). Та невже?

СКАКУН. Й-бо, правда!

РІЧИЦЬКИЙ. Хто ж то зробив?

СКАКУН. Хто-й-зна. Коняка не з нашого кутка. А добре склало! Воно ж уже в городі, кажуть, з конини ковбаси роблять... Та й хліба начебто обмаль.

ХОРІШКО. Не чого ж оце за нас і беруть-

ся... (До Річицького, благаально). Рятуйте, Андрію Григоровичу, наше село... Рятуйте Україну! На вас тепер тільки ї надія, на тих українців, що там лесь у ЦК при владі.

РІЧИЦЬКИЙ (не знає, як бути; оглядається розгублено на двері). Чекайте! То, повашому, українці повинні бути проти цих заходів радянської влади? (Таїса прочиняє потиху вікно й прислухається до розмови; ні Річицький, ні його співрозмовники спочатку цього не важують).

ХОРІШКО. Та там, бачте, Косіор -- поляк, Петровський — теж не знати хто. Ім воно не болить. А ви все таки з наших, ви повинні зрозуміти і..., допомогти, врятувати...

РІЧИЦЬКИЙ (оглядається на вікно і бачить Таїсу; підводиться, збентежений Українським). Це... це... Так не можна казати! (Підкреслено). Українські більшовики теж за колективізацією.

ХОРІШКО (переконує). Так це ж буде смерть Україні! Зруйнуєте село — знищите Україну... Не робіть так, щоб про вас потім сказали Шевченковими словами:
Гірше ляха свої діти
Її розпинають.

РІЧИЦЬКИЙ (злякано, загрозливо). Що ви

йлещете?!

(Кидається до Тайси, щоб так припинити небезпечну розмову). Я вам не дозволяю тут таке говорити!

ТАЇСА. Ха-ха! Твердокам'яний на іспиті . . .

РІЧИЦЬКИЙ (кричить). Це контрреволюція!

ХОРІШКО (злякавшись, підводиться). Та яка ж там контрреволюція? . . . Я ж вам як своїй людині . . . (Задкує від столу до виходу).

РІЧИЦЬКИЙ (кричить). Я вам не свій! . . . Ми з вами клясові вороги . . . Ви хочете, щоб я зрадив свою партію й радвладу . . .

ХОРІШКО. Оце, хай Бог милує! . . . Я ж такого не кажу . . . (Не прощаючись, хапливо йде з веранди. Скаакун теж підводиться).

РІЧИЦЬКИЙ (до Скаакуна, лагіднішим тоном). А ви ж чого? Я ж на вас нічого . . .

СКААКУН. Та воно, бачте, так, як і на мене; воно ж і я мужик. Прощавайте! (Швидко шкандибає геть навздогін за Хорішком. Сбидва зникають за рогом школиного будинка).

ТАЇСА. Ха-ха-ха! Оне по - більшовицькому!

“Ми з вами клясові вороги . . . Непримирений, твердокам'яний більшовик . . .

РІЧИЦЬКИЙ (важко дихає). Та обурило, розумієш. Це ж куркуль! Це той, що, прикриваючись Україною, хбче зберегти земельку . . .

ТАІСА. А Скакун?

РІЧИЦЬКИЙ. Ну, це просто несвідомий. Скакун — бідняк. І він, кінець-кіцем, піде в колгосп... (Ходить деякий час, схвильований, по веранді. Терпким гоном). Але він, цей Хорішко, і про тебе дещо сказав.

ТАІСА. Що саме?

РІЧИЦЬКИЙ. Що ти начебто одна з тих... “непомітних єїріх ієтот”, що про них ти сьогодні мені казала... .

ТАІСА. Себто, з сексотів? Це брехня.

РІЧИЦЬКИЙ. Гм, брехня... А про що свідчить хоч би оця (показує бчима на вікно) твоя поведінка?

ТАІСА. Яка поведінка? І що я відчинила вікно? Я не підслухала. Просто нудьгували і ждала, поки вони підуть.

РІЧИЦЬКИЙ. Гм...

ТАІСА. Не віриш? Діло твое. Та якби не й правда була, я б же не могла, як ти й сам знаєш, навіть тобі признатись... Бо звідки б я знала, що й ти не маєш такого доручення... стежити за іншими; Навіть за сексотами, щоб вони не працювали, як кажуть, “наліво”... Та хіба й неоднаково, хто за тобою стежить — я чи хтось інший? Важливо те, що ти напевно ввесь час перебуваєш під наведеними на тебе прожекторами орга-

нів безпеки... Отже будь пильний, більшовичку мій кджаний! (Ловить його за руку, щоб притягти й поцілувати. Але не встигає цього зробити: на подвір'я захдять секретар "райпарткому" Терировський, голова "райвиконкому" Неліпенко, начальник "райміліції" Нагнибіда, голова КНС Безкрилий (без однієї руки). Річицький відходить від Таїси і йде назустріч прибузним. Вони еходять на веранду).

РІЧИЦЬКИЙ (дивиться на годинник). Спізнились, товариші: я призначив на сьому, а вже десять хвилин по сьомій.

ТЕРИРОВСЬКИЙ (говорить гаркаво). Спізнились таки да. (Жартом). Але краще пізно, як ніколи...

РІЧИЦЬКИЙ (холодно). Може й так... Але, бач, уже темнувато. (До Таїси). Може б, ви, товаришко Гнилицька, дали нам лямпу? (Таїса зникає у вікні).

ТЕРИРОВСЬКИЙ (тим же веселим тоном). Спізнились, але зате разом усі прийшли. (Жартома рекомендує). Знайомтеся, з ким не знайомі. Оце (показує на Неліпенка) голова "райвиконкому" товариш Неліпенко. Хоч у нього все не ліпиться, але... голова. Оце (показує на Нагнибіду) начальник "райміліції" Нагнибіда, той, що нагинає біду, щоб

була ближче до народу. А оце (покажує на Безкрилого) голова КНС Кирило Кириченко, прозваний Безкрилим за втрачену на громадянській війні руку... ТАЇСА (вийшовши з лямпою, ставить її на стіл). А ви все, товаришу Терировський, жартуєте? Весела у вас вдача. ТЕРИРОВСЬКИЙ. З діда-прадіда таку маю. Мое ж і прізвище походить від того, що мій прадід, жартуючи, приказував: терира-терира. І був хоч і яврей, але чесний: не торгував, а грав по весілях на скрипці...

РІЧИЦЬКИЙ. Так... Але треба починати. (По всіх). Сідаймо до столу! (Доб Таїси). Ви, товаришко, будете в нас за писаря. Візьміть чорнило й папір. (Таїса йде до кімнати. Усі сідають. Річицький до присутніх). Я думаю, ніхто не буде проти того, що я запрошив на наше засідання й товаришку Гнилицьку?...

ТЕРИРОВСЬКИЙ. Ні... Чому б же ми були проти? Як секретар "парткому", я можу ствердити, що вона найактивніша серед наших учителів.

НЕЛІПЕНКО. Я теж можу підтвердити, що товаришка Гнилицька — не "чужий елемент"; усякі доручення виконує — чи перепис населення, чи в спрагі хлібозаготівель...

РІЧИЦЬКИЙ. Так от... Ми маємо сьогодні визначити тверді заходи щодо хлібозаготівель у вашому районі. Не секрет бо, що район відстав, та ще й дуже. (Виходить Таїса з приладдям до писання і сідає писати). Запишіть, товаришко, у протокол усіх присутніх, відзначивши, що секретар "райпарткому", голова райвиконкому... ну, словом, ви знаєте, хто, спізнились на десять хвилин... (З докором до згаданих). Час би вже, товариші, покласти край такій безладності! (Знов до Таїси). А денний порядок: "Хлібозаготівлі в Баштанському районі". (Лючекавши трохи, поки Таїса писала). Отже, кажу, район дуже відстав. І нам треба не абияк натиснути, особливо на куркульський сектор. Це категорична вимога нашої партії й уряду. Хоч би це відбулося й з людськими жертвами, сказати б, з кров'ю. (До Нагнибіди). Товаришу Нагнибідо! Твоя міліція мусить бути готова до всіх можливостей...

НАГНИБІДА (підскакує з місця). Єсть готова, товаришу член ЦК! Будьте певні...

РІЧИЦЬКИЙ (до Терновського). А ти, Терновський, повинен мобілізувати всіх партійців, разом з "комсомолом"

ТЕРИРОВСЬКИЙ. Буде таки да все зроблено.
(Наспівно). Терира-а, як казав мій прадіді,

РІЧИЦЬКИЙ (до Неліпенка). Треба також наставити по-бойовому апарат "райвику" і сільрад.

НЕЛІПЕНКО. Дам директиви...

РІЧИЦЬКИЙ. Я думаю, що ми запишемо як директиву для сільрад таке... (До Таїси). Пишіть, товаришко Гнилинська. Перше: категорично запроонувати сільрадам повністю ліквідувати заборгованість у хлібозаготівлях. Друге: звернути особливу увагу на куркульські господарства, які повинні виконати доведені до дворів пляни пайпізліші за три дні. В разі невиконання, застосувати "кратні" кари. (Спиняється, чекає, поки Таїса пише). Може, ще хтось додасть?

ТЕРИРОВСЬКИЙ. Треба скласти список куркульських господарств Баштанки

РІЧИЦЬКИЙ. Називайте прізвища!

БЕЗКРИЛИЙ. Степанець Іван... пара коней і дві корови.

РІЧИЦЬКИЙ. Нема заперечень? (До Таїси). Пишіть!

БЕЗКРИЛИЙ. Судак Петро... Обробляє дев'ять десятин землі, має пару коней і корову.

РІЧИЦЬКИЙ. Хто проти? (До Таїси). Пишіть!
БЕЗКРИЛИЙ. Хорішко Демид.

РІЧИЦЬКИЙ. Хорішко? (Хапливо). А, я його
знаю... Цього обов'язково записати.
(Скидається очима з Таїсбіо). Він ще,
либонь, і з націоналістичним душком,
колишній "пробіттянин"...

ТЕРИРОВСЬКИЙ. І антисеміт, напевно. Надія
єфремових з малої букви, що їх бце те-
пер на гарячому спіймано. Чули? (На-
співно). Терира-а...

РІЧИЦЬКИЙ (зігнорувавши слова Терировсь-
кого, до Таїси). Пишіть!

БЕЗКРИЛИЙ. Річицький Савка... Дванадцять
десятин обробляє...

ТЕРИРОВСЬКИЙ. Річицький? (До Річицько-
го). Твій однопрізвищник?

БЕЗКРИЛИЙ. Ні, дядько...

ТЕРИРОВСЬКИЙ (здивовано). Дядько? Який?
Рідний? Терира-а...

РІЧИЦЬКИЙ (гнівно спалахнувши). Чого ти
териракаєш? Яке це має значення —
дядько чи не дядько? А хоч би й дядь-
ко? Раз куркуль — треба записати. Те-
бе ще треба вчити "політграмоти". . .
(До Таїси). Записуйте!

ТАЇСА (не пише). А я думаю, що не було б
злочином, якби ми за революційні за-
слуги небожа пожаліли дядька... Он,
я чула, на Дону записали були тестя

післьменника Шолохова, він телеграфував товаришеві Сталіну, і той наказав не займати...

НЕЛІПЕНКО (мнеться). Я... теж так думаю... (До Річицького). Може б, ми його не писали?

РІЧИЦЬКИЙ (підхоплюється з місця, первово). Дурниці верзете! Я наказую записати! ("Рубає словами"). Революційне сумління не знає ні батька, ні матері... ні лядьків, ні тіток, а знає тільки клясову солідарність... Хто цього не розуміє, не допильновує в практиці, той опортуніст, контрреволюціонер... Я наказую писати! (До Таїси). Пишіть, я вам кажу! Чуєте? (Таїса зиркає на нього і нахиляється писати. Усі інші мовчать).

Завіса

ДІЯ ДРУГА

(Осінь 1929 року).

Середина Хорішкової хати. Меблі: стіл, лави, піл, скриня. Чисто, по-святковому прибрано. На іконах і на вікнах рушники. Комін розмальований квітами. На стіні збоку — балабайка.

Неділя. Вся родина — сам Демид Хорішко, його жінка Явдоха і двоє дітей, хлопець (Федько) та дівчина (Мар'йка), сидять за столом, полуднують. Усі святково одягнені.

ХОРІШКО (кладе ложку). Справа не йде на душу... ніби давлюсь. (Береться за голову рукою). Тристі пудів ще дай! Дай, хоч із коліна влули! Ну, де я їм візьму? Самі залишились без хліба... Товклися все літо, як проклаті, а тепер зима йде — а в нас ані зернини... (Замовкає).

ЯВДОХА. А ти б, може, ще раз пішов до того Річицького, попросив би...

ХОРІШКО (гнівно). Ще раз пішов?! Може, він через те мене й напастує, що ходив до нього. Кричав же, що я клясовий ворог... Ні, не діждеться більше, щоб я його просив! (Знов замовкає, звісивши

голову. І вся родина сидить деякий час мовчки, прибита горем).

ФЕДЬКО (не витримавши мовчанки). Ви ж самі, тату, казали, що той Річицький — свідомий українець. Як була Центральна Рада, на “сходці” агітував за Україну.

ХОРИШКО (махает рукою). Ет, свідомий... Тоді всякому вільно було свідомим бути, не так, як тепер. Тільки ж я думав, що він, освічений, не піддався так легко більшовикам, як інші. Тім я й ходив до нього. Думав: своя людина, з мужиків і свідомий українець. Аж тепер бачу, що кати і з свідомих українців можуть бути...

ФЕДЬКО. Я читав, що проти Центральної Ради разом з більшовиками виступав і син письменника Михайла Коцюбинського — Юрій.

ХОРИШКО (з гіркістю). Кажуть, що я куркуль... Який же я куркуль?! Землі шість десятин... І вони ж самі після революції дали. До революції й цієї не було... Пара коней, корова з телям... І найманою працею ніколи не користувався... (Замовкає).

ЯВДОХА. Так чом же ти їм цього не скажеш?
Може б, таки зглянулися...

ХОРИШКО. Вони й самі знають, що в мене

трудове господарство. А щоб зглянулися.... Ти ж чула, як зглянулися на Степанця: викинули з малими дітьми з хати голих-голісінських.... Чує моя душа, що вони й зо мною так зроблять.... (В розпачі). Ех! Де б дівся! Що б робив! Таке — хоч вішайся....

ЯВДОХА (злякано). Що ти, Бог з тобою!...
У тебе ж ось діти....

ХОРІШКО (з болем). А що робити? Ну, кажи, що робити? Продати коні й корову? Так і тоді ж не стягнемося на трисста пудів! (Явдоха мовчить. І всі важко мовчать. По якомусь часі надворі загавкав собака. Усі підводять стривожено голови).

ЯВДОХА (стурбовано). Щось іде?! (Собаку вдарено: він заскавучав і перестав гавкати, відбігши, либонь, геть).

ФЕДЬКО (підвівши і глянувши в вікно. Злякано). Тату! Мамо!...

ЯВДОХА (і собі глянула). Ой мої дітоньки! Міліція!... І ще Неліпенко, Безкрилий.... Та й, мабуть, той Річицький.... І неділі їм немає!... (До хати входять, не здоровкаючись: Річицький, Неліпенко, Нагнибіда, Безкрилий — із сокирою в руках, Панас Миленко — секретар "комсомолу". Затуляють незgrabною купою двері, що так і лишаються від-

чинені. Явдоха й діти, не прибираючи, як були, встають від столу, а сам Хорішко й далі сидить, мов закам'янів: так його приголомшила страшна небезпека, що була вже в його хаті).

НЕЛІПЕНКО (виступає вперед, глухим голосом). Громадянине Хорішко! Ви одержали сповіщення про хлібоздачу? (Хорішко мовчки бере папірець з божниці і подає Неліпенкові. Неліпенко бере папірець у руки, дивиться в нього і поволі читає). "Тристо пудів пшениці без права заміни іншими культурами".

ЯВДОХА (благально). Та побійтесь Бога, люди! ...

НАГНИБІДА. Бог тут ні при чому, громадянко. Треба хліб здавати ...

РІЧИЦЬКИЙ (до Хорішка, похмуро). Чому ви не виконуєте пляну хлібоздачі, громадянине?

ХОРІШКО (глухо). Я не маю. Я ж відвіз уже двісті пудів.

РІЧИЦЬКИЙ (до своїх людей). Шукайте! Тут, у хаті, шукайте, бо в засіках тепер не держатиме. (Безкрилий, Миленко й Нагнибіда починають заглядати під лари, під піл тощо). На горище полізьте котрийсь! У хижу загляньте! (Миленко й Безкрилий виходять у сіни. В хаті залиновує напруженна тиша).

ЯВДОХА (не витримавши тиші). Та чого б во-
но було аж на горищі?! Ой Боже, Бо-
же!

ХОРІШКО (очутившись із приголомшення, гнівно). Мовчи, хай шукають... Може, що й знайдуть...

ЯВДОХА (майже крізь плач). Та де ж таки знайдутъ!... Уже ж немає ні зернинки.

МИЛЕНКО (входить із глечиком у руках).
Ось пшено було в хижі.

ЯВДОХА (кидається до Міленка). Віддай --
то дітям!

ХОРІШКО (люто до жінки). Мовчи, я тобі
сказав! Жменею дітей не врятуєш...
Хай беруть...

БЕЗКРИЛІЙ (увіходить). На горищі немає нічого. (Киває на комин головою). Може в комені сховали!

РІЧИЦЬКИЙ. Подивись!

БЕЗКРИЛІЙ (пославши руку в комін). Е, так нічого не знайдеш. Може, вгорі замазано. Треба б розвалити . . .

РІЧИЦЬКИЙ. Розвалюй!

НЕЛІПЕНКО (обережно до Річицького). А може б, не треба? Воно ж і так видно, що там немає.

РІЧИЦЬКИЙ (з притиском). Не будь опортуністом!.. Зрозумів? (Рішуче до Безкрилого). Розвалюй! (Безкрилий замахується сокирою).

ЯВДОХА (хапає Безкрилого за руку). Не зай-
май, безкрилий собако! Ти його робив?
(Миленко кидається на Явдоху, силку-
ється відірвати, Нагнибіда йому допо-
магає). Убийте мене, а не дам! Це пра-
ця моїх рук... (Хорішко раптом важко
підводиться, налитий люттю і, либонь,
несвідомо, затьмарений у гніві, хапає
великого ножа-колодія, що лежав на
столі. Але Неліпенко вчасно спостері-
гає це й хапає Хорішку за руку з но-
жем. Йому на допомогу кидається Рі-
чицький. Борюкаються. Діти вискаку-
ють на піл, перелякано кричать. Тим
часом Бозкрилий, Миленко та Нагнибі-
да виштовхують Явдоху з хати, переда-
ють міліціонерам).

НАГНИБІДА (гукає міліціонерам). В арештан-
тську її! (Миленко й Безкрилий кида-
ються на допомогу Неліпенкові та Рі-
чицькому, і гуртом вони скручують на-
решті Хорішкові руки назад, викручу-
ють ножа з його стиснутого кулака. Ді-
ти кричат).

РІЧИЦЬКИЙ. Дайте зв'язати чимсь!

МИЛЕНКО (побачивши під лавою віжки, бе-
ре їй подає). Ось віжки...

РІЧИЦЬКИЙ. В'яжи! (Миленко в'яже Хоріш-
кові руки, обмотує тими віжками всьо-
го).

НАГНИБІДА (з ненавистю). Знатимеш тепер,
чортів куркуляка, як чинити опір владі!
РІЧИЦЬКИЙ (до Безкрилого). Розвалюй ко-
мин!

НАГНИБІДА. Бояться, щоб не розвалили, —
значить, там є. Будьте певні. (Безкри-
лий б'є обухом по комині. Цегла з гур-
котом падає всередину й додолу. Діти
кричать. Розваливші, Безкрилий загля-
дає в провалену дірку).

РІЧИЦЬКИЙ. Ну, як?

БЕЗКРИЛИЙ. Нема.

РІЧИЦЬКИЙ (обертається до Хорішка, суво-
ро). Треба признатись, де хліб! (Під-
кresленo). Радянська влада не жартує
з своїми ворогами! Ну?

НЕЛІПЕНКО (з сцівчуттям). Та признайся
вже! Тобі ж буде краще... (Хорішко
мовчить. Діти кричать).

НАГНИБІДА (до Річицького). Треба прикру-
тити, — тоді скаже. Будьте певні...

РІЧИЦЬКИЙ (до Хорішка, загрозливо). При-
знавайся по-доброму, бо гірше буде...
(Хорішко мовчить. Діти кричать).

НЕЛІПЕНКО (з явним болем). Ну, скажи що-
небудь!... Ех...

РІЧИЦЬКИЙ (до Нагнибіди). Крутіть!

НАГНИБІДА (до Безкрилого). Кирило, а ну!
Закладай топорище! (Безкрилий закла-
дає топорище в віжки). Крути! (Без-

крилий крутить. Нагнибіда до Хорішка). Ну, будеш говорити? (Хорішко мовчить. Діти кричать).

ДІТИ. Ой таточку, таточку . . .

НЕЛІПЕНКО (із ширим болем). Ну, пожалій,
Деміде, хоч дітей! . . . Чуєш, як кри-
чать?

РІЧИЦЬКИЙ (до Хорішка). Де хліб?

ХОРІШКО (корчиться від болю). Не-ема . . .

НАГНИБІДА (до Безкрилого). Крути дужче!
(Діти кричать, аж ногами тупотять).

ДІТИ. Ой таточку, таточку . . . Ой-ой-ой . . .

РІЧИЦЬКИЙ. Де хліб?

ХОРІШКО (стогне, зціпивши зуби). Ой . . .
не-емає . . .

НАГНИБІДА. Треба ще припекти . . . Ось я со-
ломи . . . (до Миленка). Ходім, Панасе!
(Виходять).

НЕЛІПЕНКО (до Річицького, з благанням в
голосі). Товаришу член ЦК! Може б,
якось без цього . . . без вогню? (Річиць-
кий люто зиркає на нього, але нічого не
каже. Входять Нагнибіда й Миленко з
оберемками соломи в руках, обклада-
ють нею Хорішкові ноги).

НАГНИБІДА (до Хорішка). Ось як займеться
на тобі все, тоді скажеш, де пшеничка!
(До Річицького, виймаючи з кишені за-
пальничку). Підпалювати?

РІЧИЦЬКИЙ (до Хорішка). Востаннє питаю:

де хліб? (Хорішко мовчить. Діти крічатъ).

НЕЛІПЕНКО (до Хорішка). Та пожалій же, кажу, хоч своїх дітей! Скажи вже, де... Може, на городі закопан? Га? На городі? (Хорішко мовчить).

РІЧИЦЬКИЙ (до Нагнибіди). Нали!

НЕЛІПЕНКО (до Річицького) Може б, хоч дітей випустити?

НАГНИБІДА (люто до Неліпенка). Та що ти з тими дітьми? Розжаліться! Хай бачать, хай помучаться. Як повиростають, будуть такі закляті, як і батько... (Підпалює солому). Ну, бач, як ловко горить... Де хліб? (В хаті димно, дихати важко. Діти страшно кричать).

РІЧИЦЬКИЙ (люто). А ну ж його к чорту!

(Затоптує ногами вогнь, Неліпенко широ йому допомагає) Заберемо майно. Виведіть його! Заарештувати! (Нагнибіда й Миленко виводять Хорішка з хати. Річицький теж наставивсь виходити. Вбігає дядина Річицького, в розpacні, заплакана).

ДЯДИНА (ламле руки). Андрію! Андріечку! Рятуй же нас!... Активісти розвалили комин... дядька б'ють... шукають хліба... Де ж у нас той хліб?

РІЧИЦЬКИЙ (суворо). Треба віддати — тоді й не шукатимуть.

ДЯДИНА (приголомшено відступає). Йак ка-
жеш?

РІЧИЦЬКИЙ (тим же начальницьким тоном).

Треба, кажу, сказати, де заховали
хліб...

ДЯДИНА (скрикує в розпачі). Заховали?! Що
заховали? Бодай тебе заховало на той
світ! Краще б я була тебе втоила ма-
ленького, як отакого племінничка діж-
дати!... (Вибігає. Річицький іде за
нею. Хорішкові діти хочуть і собі вихо-
питися з хати).

БЕЗКРИЛИЙ (переймає дітей). Е, стійте! (До
Фед'ка). Скидай чоботи! (До Марій-
ки). І ти теж... Годі по-куркульському
ходити! (Діти злякано дивляться на ньо-
го. Входить незаможник).

НЕЗАМОЖНИК. Що? Можна вже ліkvітувати!

БЕЗКРИЛИЙ. Можна. Ось чобітки хочу...
(До дітей). Ну, роззувайтесь, роззувай-
тесь! Чого стоїте? Думаєте, помилую?
Ні, советська влада на куркулів не має
милости... (Хапає Фед'ка за ноги, аж
той гидає на долівку, і стягає з нього
чоботи).

НЕЗАМОЖНИК (до Марійки). А ти ж чого
ждеш? (Дівчина хапливо роззувавається).
І спідничку куркульську скидай... ві-
зьми собі старен'ку... (Ставши колі-
ном на піл, стягає з жердки стару спід-

ничку й кидає Марійці. Та перелягається. Незаможник розглядає спідничку). Це буде моїй Гальці...

БЕЗКРИЛИЙ (до дітей). Ну, чиши із хати!...

ФЕДЬКО. Таж холодно... Ми хоч старі візьмемо... (Нахиляється під піл).

НЕЗАМОЖНИК (хоче не давати). Е, ні...

БЕЗКРИЛИЙ. Та хай узуваються... облиш! (Діти швидко взуваються в якісь старі чоботи й виходять. Увіходить незаможниця).

НЕЗАМОЖНИЦЯ (обурено). Уже почали? А мені й не сказали!... (Кидається до рушників на вікнах та іконах, сгягає їх. Роздивляється проти вікна, яка вишивка). Бач, яка вишивка гарна! Е, Явлоха вміла...

БЕЗКРИЛИЙ. Та ти всіх не забирай! І я хочу щось жінці принести... (Бере з стіни Фед'кову балабайку, притискує ліктем до боку і бринькає по струнах китицею руки). Ги-ги... Добра балабаечка! Давно я хотів таку мати. А то все чортова куркульня вигравала, а незаможники тільки слинку ковтали... (Кладе балабайку на стіл. Перестережливо до присутніх). Буде моя, не займайте! А тепер подивимось, що в скрині є... Ма-бути, немало добра. (Відбиває сокирою

Висній замок. Усі троє кидаються дивитись).

ГОЛОСИ. Ого! . . .

— Повнісінька скриня, як натоптано . . .

— Ось де куркульське добро . . . (Хапають різні речі — сорочки, спідниці тощо. Увіходить Річицький з Таїсою).

РІЧИЦЬКИЙ (до Безкрилого й інших). А ви вже заходились? . . . Облиште! Ми все опишемо і потім організовано розподілимо між незаможниками. А тепер вийдіть . . . (Безкрилій, незаможник і незаможниця виходять. Але балабайку Безкрилій таки бере з собою).

ТАЇСА (дивиться по хаті). Ого! І комин розвалили. . . (Побачивши солому й попіл під ногами). А це що? Ви його припікали вогнем, щоб призвався? (З деяким докором). Одначе . . .

РІЧИЦЬКИЙ (пильно дивиться їй у вічі). Це доказ, що й український більшовик може бути справжнім і, як треба, не збітися жорстокостей.

ТАЇСА. Та то ще хто-й-зна. (Підкреслює). Може, він простò боїться "сексотів" . . .

Ха-ха! Бо й таке буває . . .

РІЧИЦЬКИЙ (роздратовано). Та облиш ти з своїми "сексотами"! Що ти мене весь час лякаєш такими натяками?!

ТАЇСА (обіймає його за плечі). Не лякаю, мій

більшовичку кôханий, а тільки випробовану. Я хочу впевнитись, чи ти таки справжній більшовик... Чи ти широко руйнуєш той ідилічний хутір, що його так недавно вихвалив. (Сідає на лаву). Я все таки думаю, що це тобі не легко дается. Справді бо: іце вчора ти з насолою слухав цвіркунів, що сиділи під оцим-о (показує кивком голови) порогом, захоплювався ніжним піянісмом жаб'ячої музики, а сьогодні руйнуєш ці пороги, розкидаєш греблі на куркульських ставках із тими жабами...

РІЧИЦЬКИЙ (починає бігати по хаті). Тебе у всякому разі не боюся.

ТАЇСА. А от я думаю, що й мене боїшся... Ти ж знаєш, що ДПУ найчастіш таких, як я, спокусниць і вербує на шпигунську роботу...

РІЧИЦЬКИЙ (спиняється перед Таїсою, рішучо). Ні, тебе я не боюся. Та й інших, може, не дуже. Адже ж я сам, як член партії, повинен допомагати органам безпеки... І допомагаю, де треба... Але... але я, зрозуміла річ, хотів би знати, кого я пригортаю до своїх грудей — друга чи... гадюку, що може вжалити мене смертельно, приспавши спочатку солодким медом пестощів...

ТАЇСА. О, гостро сказано: "гадюку"...

РІЧИЦЬКИЙ. Ну... як не друг, то гадюка...
(Щиро). Таїсо! Скажи мені правду, хто
ти!

ТАЇСА (хитро сміється). Таїса Гнилицька,
вчителька.

РІЧИЦЬКИЙ (благально). Облиш оцей свій
жартівлівий тон! Ми ж майже чоловік і
жінка вже. Невже ти не можеш опіні-
ти щирого чуття до тебе і бути зо мною
так само щирою?

ТАЇСА (з усміхом). Та я щира... I щиро тобі.
кажу, що я з "сексотством" нічого спі-
льного не маю.

РІЧИЦЬКИЙ (знов починає нервово ходити).
Ні, не так... Це не ширість. Та й крім
того, я, здається, вже й сам щиро не
можу тобі вірити. В мені, у моїй свідо-
мості сидить постійно підозра щодо те-
бе. Уперше збудив у мене цю підозру
оцей чорт, оцей Хорішко. I я його, ко-
ли хоч, може, найбільше за це й знена-
видів. А втім, знов кажу, ти таки й са-
ма поводишся так...

ТАЇСА. Та як поводжуся, дивачок ти? Я ж не
винна, що я люблю іноді пожартувава-
ти, що в мене така вдача... (Встає й
ловить його, щоб обійняти). Але зате
як цілую!... Ось і тепер...

РІЧИЦЬКИЙ (відводить холодно її руки). Це,
може, гадючий мед тільки... Але ж

уяви собі, який це жах, отаке подружжя... таке подружжя, коли одно-го бойтесья. Якщо так буде й за соціалізму, то...

ТАЇСА. То що?

РІЧИЦЬКИЙ. Нічого...

ТАЇСА (сміється). То ти проти такого соціалізму?... Ага! Піймала на єретичній думці!

РІЧИЦЬКИЙ (люто). А ну тебе к чорту! Сідай пиши акт конфіскації майна. (Таїса сідає до столу, виймає з портфеля папір і олівець).

ТАЇСА. Ішо писати?

РІЧИЦЬКИЙ. Пиши. (Проказує). "Акт вилучення майна куркуля Хорішка Демида в селі Баштанці на Херсонщині. Хорішко був обкладений "кратною" хлібоздачею в кількості 300 пудів пшениці без права заміни іншими культурами, а як він цього не виконав, комісія для хлібозаготівель вирішила конфіскувати його майно --- дворище з хатою, пару коней, корову з телям, свиню, кури. Підписи: "Уповноважений ЦК КП(б)У А. Річицький, голова КНС К. Кириченко, "начрайміліції" Нагнібіда... ну, й голова "райвику" Неліпенко"...Хоч із ним треба буде щось робити..."

ТАЇСА (гостро зиркає). А що сталося?

РІЧИЦЬКИЙ (відмахується). Ця справа тебе не торкається... Уже записала?
ТАЇСА (дописує, по якомусь часі). Уже.
РІЧИЦЬКИЙ. Перепишеш чорнилом і даси на підписи.

ТАЇСА. Добре. Це добра зроблю. Бо тут, бач, уже поночі стає... (Підводиться). А тільки ти не гнівайся на мене... за мою погану вдачу... (Тулиться Річицькому до плеча. Річицький нічого не каже, і вони мовчки виходять. Робиться тихо. А потім у кинуті навстяж двері чутно, як десь розпачливо тужить жіночий голос. Дедалі дужче поночіє. Виє протягло собака).

Завіса

ДІЯ ТРЕТЬЯ

(1930 рік)

Приміщення "райвиконкуму". Меблі: великий стіл, засланий червоним, ослони, стільці. Над столом на стіні великий портрет Сталіна. У кутку залізна грубка, і від неї йде рура попід стелею через усе приміщення. У грубці горить. У повітрі густою хмарою висить тютюновий дим. Двері — вхідні й до сумежної кімнати.

За столом, під портретом Сталіна, сидить Річицький. Крім нього, в приміщенні ще Таїса, Неліпенко, Терировський, Безкрилий. Перші троє сидять хто на ослоні, хто на стільці, а Безкрилий притаковився біля грубки навпопічки, підкидає дрів і курить цигарку.

РІЧИЦЬКИЙ. Ось товариші, "політзведення" з села Мар'янівки. (Читає). "Таємно. Настрій селянства поганий. Коли стали усуспільнювати коней, зібралася велика юрба жінок із дрючками, рогачами, лопатами і т. п. Жінки вимагали, щоб ті, що здали коні до СОЗ-у, розібрали їх назад. Гукали: "Треба повиколювати очі тим, що вступають до СОЗ-у".

А як землевпорядники почали нарізувати СОЗ-ові землю, жінки називали їх поміщиками й вигукували: "Нам набридили поміщики з своїми якономіями, а ви знов їх заводите". "СОЗ — це ярмо". І якби землевпорядники не повтікали, то, мабуть, порубали б їх лопатами. Тут жінки вимагали: 1) віддати назад кожному його землю, 2) дозволити на весні сіяти кожному окремо і 3) повипускати заарештованих куркулів". (До присутніх). Бачите, що коїться! . . .

НЕЛІПЕНКО. Баб'ячий бунт.

ТЕРИРОВСЬКИЙ. Бабочки таки да бунтуються, терира. Але їх під'юджують до цього куркулики. Я пропоную розкуркулити й інших, що там залишилися. Щоб не шкодили . . . терира . . .

РІЧИЦЬКИЙ. Та ось і про куркулів є. Уже з Криничанської сільради. (Читає). "Подаємо ще раз до вашого відома, що, згідно з вашим розпорядженням, сорок дві родини куркулів та підкуркульників ми примістили в пустинній балці за селом, обгородивши ту балку колючим дротом. Куркулі ці покопали в балці собі землянки і живуть у них із жінками й дітьми. Доручений нам догляд над ними ми виконуємо, але просимо вас

швидше їх з нашого села забрати, бо за ці три місяці через погане харчування й холод вмерло шестеро дітей, дві жінки й один старий немічний інвалід, утекло невідомо куди два молоді куркулі та п'ять підкуркульників". (До присутніх) Треба сьогодні ще раз нагадати в окрузі, щоб їх, справді, швидше забрали. Таких, як ці, здається, думають вивозити на далеку північ... Десь до Котласа чи що... (Увіходить Нагнибіда).

НАГНИБІДА (трے руки, хукає). Ну й морозяка ж, будьте певні! Руки геть чисто показубли. (Підходить до грубки, щоб погрітись).

РІЧИЦЬКИЙ (скинувши поглядом на Нагнибіду). А ти послав по Скакуна?

НАГНИБІДА. Послав.

РІЧИЦЬКИЙ. Треба було сказати: як не схоже йти, щоб заарештували.

НАГНИБІДА. О, будьте певні! Хлопці й самі знають. Як тільки що — на вітрі принесуть, примчать, як непишного. Будьте певні... (Виймає тютюн та папір і починає крутити цигарку).

РІЧИЦЬКИЙ (до всіх). А що саме він торочить, той Скакун?

НЕЛІПЕНКО. Каже, що був у Москві. І йому там начебто сказано, що нікого не мо-

жна силувати, щоб уступав до СОЗ-у.
РІЧИЦЬКИЙ. Хто сказав?

НЕЛІПЕНКО. Ну... у ЦК нібіто. Щоб тільки
каже, добровільно.

ТЕРИРОВСЬКИЙ (сміється). Ну, це вже таки
да бреше. Хто б його туди пустив?

ТАЇСА. Бузить братішка.

ТЕРИРОВСЬКИЙ (весело). Браво, товарищко
Гнилицька! Ви робите великі успіхи в
пролетарській мові. (Вимахує ритмічно
руковою). Терира, терира...

РІЧИЦЬКИЙ (нервово). Ваші жарти, товари-
шу Терировський, сьогодні зовсім не до
речі. Як секретар "парторганізації", ви,
здається, повинні б розуміти, що нам
тепер не до сміху. Чули, що я читав...
що пишуть із сільрад? (Знову до всіх).
Отже, виходить, що той Скаун бунтує
нам людей?

НАГНИБІДА. Бунтує, будьте певні. До нього
в двір зібралося пів села. Каже, що при-
мусове усуспільнення майна — це міс-
цеве перекручування директив з цен-
тру, що товариш Сталін у своїй статті
"Запаморочення від успіху" прямо про-
це каже...

НЕЛІПЕНКО (до Річицького, обережно). А
може ж, воно й справді? У статті то-
вариша Сталіна так таки й сказано...
РІЧИЦЬКИЙ (гостро зиркає на нього). Що?!

НЕЛІПЕНКО. Іо он же наш уповноважений у Мар'янівці як колектизува? Зібрав до школи селян та й каже: "Я промов казати не буду. Президія теж непотрібна... Заяви давайте на стіл". Сам сів, закурив — і жде... Посидів, а тоді: "Хто не подастъ заяви, буде заарештований..."

РІЧИЦЬКИЙ (перебиває). Це ти знов починаш бузити? (Згадує) То дітей йому жаль, то ще щось... (Стукає кулаком по столі) Це опортунізм на практиці! Я далі терпіти цього не можу! (До Нагнибіди) Товаришу Нагнибідо! Заарештуй його!

НЕЛІПЕНКО (злякано). Та що ж я таке скав, щоб заарештовувати? У статті ж ось... (Хоче вийняти з кишень газету).

РІЧИЦЬКИЙ (помітивши вагання в Нагнибіди, кричить). Товаришу Нагнибідо! Кому я сказав? (Крізь зуби) Я вас усіх... (Хапається за кобуру револьвера) перестріляю... таку мать...

НАГНИБІДА (хапливо кидається до Неліпенка й відбирає в нього револьвер) Злайте зброю!... (Виводить заарештованого до сусідньої кімнати).

РІЧИЦЬКИЙ (підвівши, "рубає" словами). Лист товариша Сталіна написаний для дурнів... для заспокоєння бідняцького

елементу... А з куркулями та підкуркульниками ми й після цього листа не будемо панькатись. Лист аніяк не змінює генеральної лінії партії щодо ліквідації куркульства як класи на базі суцільної колективізації села. Я говорив телефоном ще сьогодні з ЦК КП(б)У, і мені підтвердили попередню наставу на повне винищенння куркульні. Тут ніякі жалоющі, ніякі жертви не повинні нас спиняти. Як революції без крові не можна було зробити, так і тепер не будемо зважати на кров, якщо вона проллеться. Хто цього не розуміє, той опортуніст і ворог генеральної лінії нашої партії. Таких ми по голівці не будемо гладити... (Зиркає на Таїсу, перевіряючи, яке враження це на неї справило. Помітивши в її очах іронічний бліск, скрижує майже істерично). І коли хто буде ставитись до наших рішучих заходів з... іронією чи що, то той заплаче на кутні... Меч диктатури пролетаріату примусить усіх скоритися... (Міліціонерувідить Скакуна).

СКАКУН (скинувши біля порога шапку, швидко шкандибає до Річицького). Андрію Григоровичу! Я ж був у Москві, і мені там сказали...

РІЧИЦЬКИЙ (перебиває з владним рухом руки). Мовчи... ти... поки тебе не питають!...

СКАКУН (збентежено спинившись). Ти?! Я з старим Річицьким, вашим батьком, однолітком!...

РІЧИЦЬКИЙ (люто). Мовчати... я сказав... Підкуркульник нещасний! Ти заарештований. Розказуй, хто тебе посылав до Москви!

СКАКУН. Усі... народ...

РІЧИЦЬКИЙ (стукає кулаком по столі). Контрреволюція! Кажи, хто саме! Називай прізвища!... Хто збирав гроші на дорогу? Хто давав?

СКАКУН. Я на свої їздив.

РІЧИЦЬКИЙ (посатанівши з люті). Прізвища... таку мать... Не удавай із себе дурня! (Скакун мовчить). Ні, ти в нас заговориш! (До Безкрилого) Кирило, а ну! (Безкрилий підскакує і б'є Скакуна кулаком у вухо. Той падає головою під стіл). Річицький перехиляється через стіл). Ну, тепер скажеш? (Скакун лежить в безпорадній позі каліки, мовчить). Товаришу Нагнибідо! Візьміть його отуди! (киває на сусідню кімнату) з Кирилом і допитайте як слід! (Нагнибіда й Безкрилий тягнуть Скакуна до сусідньої кімнати. Річицький вибагіє

з-за столу і починає, важко дихаючи, бігати по приміщенні. Інші присутні на пружено мовчат. З сусідньої кімнати чутно удари і крики битого).

ТЕРИРОВСЬКИЙ (щоб заглушити крик допитуваного). Я гадаю, товариш Річицький, що нам треба поговорити з тими, що їх зібрав Скаакун, пояснити їм. У нас роз'яснювальна робота занедбана..

РІЧИЦЬКИЙ (спиняється, тре собі чоло, ніби прокидаючись із запамороки). Ти маєш рацію... Але я мушу тут бути..., Іди ти. Візьми пару міліціонерів на всякий випадок. (Терировський і міліціонери виходять. В сусідній кімнаті бухкають удари, але крику вже не чути. В приміщенні напружується тиша).

ТАЇСА. Ну, ти дієш, справді, без жалю.

РІЧИЦЬКИЙ (злорадо). Ага! Уже ніяк повідомляти, куди слід, про мою м'якотість? Залишається тільки... іронічний погляд...

ТАЇСА. Ти знёрвуувався, і тобі ввижаються погляди... Навіть загрожував мені... (Увіходить Безкрилий).

РІЧИЦЬКИЙ (до Безкрилого). Ну, що там?

БЕЗКРИЛИЙ. Не признається. Уже тільки стогне, як б'ємо; а мовчить,стерво криве

РІЧИЦЬКИЙ. Та ви не церемоньтесь з ним..

Ви його... (Показує на шию). Розумі-

єш? (Безкрилий ухмиляється, як вірний пес). Щоб більше не шкодив... (Безкрилий іде до сусідньої кімнати).

ТАЇСА (дивиться на Річицького злякано). Навіть так?!

РІЧИЦЬКИЙ (гостро). Навіть так! Клясова боротьба це! (Тріумфально). Хай неукраїнський більшовик зуміє бути таким у цій ситуації!...

ТАЇСА. А може, ти тільки застраховуєш себе цими жорстокостями від підозрі в співчутті до ліквідованого села, руйнованої України? Чужинець тут не потребував би цього і не був би такий жорстокий...

РІЧИЦЬКИЙ (з нервовим рухом). Годі! Я забороняю тобі втрутатися не в своє діло! (Вбігає переляканий Терировський).

ТЕРИРОВСЬКИЙ. Туди не можна: там таки да бунт.

РІЧИЦЬКИЙ. Який бунт? Що ти мелеш?

ТЕРИРОВСЬКИЙ (труситься). Бунт... баб'ячий. Баби з вилами, з дрючками... (Знадвору чутно віддалений гул великої юрби). О, чуєте? Та, мабуть, і не тільки баби... Я здалека не роздивився... А багато. Тисячі їх...

РІЧИЦЬКИЙ (знову лютіє). Так ти побоявся й наблизитись? Бабів злякався? Та ще

й озброєний! Та ще й з міліціонером!
ТЕРИРОВСЬКИЙ. Міліціонер теж злякався. У
сutoчки шморгнув, а я сюди...
РІЧИЦЬКИЙ (несамовитіє). То ви всі хоробрі
тоді, як беззбройних розкуркулюєте?
Вас треба, чортових боягузів, перестрі-
ляти... усіх до ноги! (Відстібає хап-
ливо кобуру й вихоплює револьвер. Тे-
рировський злякано ховається під стіл.
А надворі гул наближається, розітнув-
ся постріл).

ТАЇСА (схоплюється на ноги). Ого! Там уже,
видно, далеко зайдло. Я б не хотіла за-
лишатись тут до останньої хвилини.
(Кидається до вихідних дверей і відчи-
няє їх. До приміщення вдирається су-
цільний рев голосів). Вже нема вихо-
ду! (Кидається назад, до вікна). Зда-
ється, тут невисоко... (Відчиняє вік-
но й вискачує. За нею те саме робить
Терировський. З сусідньої кімнати ви-
бігають Нагнибіда й Безкрилий).

НАГНИБІДА (відстібає кобуру. Разом) Що
таке?

БЕЗКРИЛИЙ. Що таке?

РІЧИЦЬКИЙ (тяgne стола до дверей). Застав-
ляйте столом двері!... Там бунт!

НАГНИБІДА. А як підпалять?

РІЧИЦЬКИЙ. А, чорт! (Кидається до вікна й
вистрибує. За ним стрибає Безкрилий.

У прочинені двері наринає юрба жінок із вилами, дрючками. Нагнибіда стріляє навмання і теж вискачує у вікно, приміщення виповнюють жінки, озброєні чим попало).

ПЕРША ЖІНКА (з вилами). Стріляють, гади, в народ. (Кидається до дверей сусідньої кімнати. Назустріч їй — Неліпенко, із зв'язаними назад руками). Ага, ось один. (Б'є Неліпенка по голові — той падає).

ГОЛОСИ:

- Так його, харциза ...
- Та ти його в пузо вилами ...
- Щоб не розкуркулював ...
- Щоб не робив СОЗ-ів ...

(Інші жінки б'ють меблі, вікна. Одна ізскакує на стіл і, зірвавши портрет Сталіна, кидає його додолу. Усі топчуть портрет ногами, б'ють рогачами).

НЕЛІПЕНКО (зіп'явшись навколошки, божевільно зляканий). Не вбивайте мене! Не вбивайте мене ... Він ... Річицький, заарештував мене ... за те, що я боронив вас ...

ГОЛОСИ:

- Кого боронив?
- Що він бреше? ...
- А, бач, руки зв'язані ...

НЕЛІПЕНКО. Усіх ... як розкуркулювали ...

І Клима ...

СКАКУНКА (вискакує наперед). Клима? Де Клим?

НЕЛІПЕНКО. Задушили... (Киває головою до бічних дверей). Там... Нагнибіла з Безкрилом...

СКАКУНКА (божевільно скрикує). Задушили?! Кличочку ж мій дорогесенький! (Декілька жінок кидаються до сусідньої кімнати і через хвилину виносять мертвого Скакуна, з мотузкою на шні). Скаунка падає на мертвого чоловіка, тужить). Що ж вони з тобою зробили, харцизяки?! Доленько ж моя бідна та нещасливая... (Усі на мить замовкають, приголомшенні смертю).

НЕЛІПЕНКО (труситься). Це вони його за те, що до Москви їздив... А я обороняв його, і мене заарештували...

ГОЛОСИ:

— Так треба ж тих шукати...

— Чого ж ми стоїмо тут?...

— У вікно, гади, повтікали...

(Хочуть вибігти. Раптом голосно дзвонить телефон. Усі знов замовкають. Перша жінка бере слухавку й слухає).

ПЕРША ЖІНКА. Га? Так, це Баштанка. Хто тут, питаете? (Твердо). Тут народна влада.

З а в і с а

ДЛЯ ТРЕТЬЯ

Камера в БУПР-і з високо зробленим, за-
гратованим вікном, крізь яке слабко пробива-
ється денне світло. На нарах (причах) і в про-
ході тісною масою лежать, сидять і стоять
в'язні.

На краю нар двоє в'язнів грають зробле-
ними з хліба дамками, розмовляють на тлі за-
гального гомону.

ПЕРШИЙ ГРАЧ (пересуває дамку). А отак
не хочеш? Ха-ха!...

ДРУГИЙ ГРАЧ (із жалем). Отуди к бісу! Як
же це я хука дав?

ПЕРШИЙ ГРАЧ. Так, як праві ухильники в
партії — Бухарін і інші. Товариш Сталін підставив їм ножку — і переміг. А
ми тепер маємо соціалістичний наступ
широким фронтом і, зокрема, колекти-
візацію... Твій хід! Тільки дивись, щоб
не опинився у відходочку... так би мовити,
в колективізації...

ДРУГИЙ ГРАЧ. Ти б, може, держав язик на
пріпоні! Мало тобі того, що за анекдо-
ти сюди потрапив? (Притишеним голо-
сом). Ти думаєш, тут стіни не чують?
ПЕРШИЙ ГРАЧ. Хай чують... Мені вже од-

наково менше Соловків не буде...
(Двоє в'язнів розмовляють навстоячки).

ПЕРШИЙ В'ЯЗЕНЬ. Знаєш, братухо? Іноді бере така туга, що повісився б, якби було як... Тільки ж тут і повіситься ніяк, у цій тісноті...

ДРУГИЙ В'ЯЗЕНЬ. Чого ти скиглиш? Хіба тобі не приємно сидіти у своїй українській в'язниці? Де ще так повноправно лунає українська мова, як тут? (Прислухається до загального гомону в'язнів). О, чуєш? Зразу знати, що дія відбувається не де, як на Україні. Крім того, на волі ти б, може, давно вже дуба з голоду дав, а тут тобі дають уранці й увечорі воду, що зветься чаєм, сто грамів хліба й баланду на обід... У селян же, кажуть, уже все до зернини забрали, і люди пухнуть з голоду... як мухи, гинуть...

(Дід Петро розповідає сусідові свою "сторію").

ДІД ПЕТРО. А в мене така сторія, що як кому сказати, то й не повірить. Бреше, скаже, старий. Мене посадили за пісню... Сидів у ДПУ три місяці і три дні, був не раз на допитах. Усе вимагали, щоб я розказав, як я хотів зробити самостійну Україну... А оце вчора й звинувачення дали... (Витягає зза пазу-

хи папір і подає співрозмовникові).

СПІВРОЗМОВНИК (читає). “Петро Федорович Покотило, народжений 1876 року, селянин, неписьменний, звинувачується в тому, що співав разом з іншими своїми односельцями контрреволюційну пісню “Зібралися всі бурлаки до рідної хати”, натякаючи словами “що діється на Вкраїні”-та “край веселий та занапастила” на сучасну радянську дійсність. У зазначеному злочині він, Петро Федорович Покотило, на попередньому слідстві признався, а злочин цей передбачено в ст. 54 карного кодексу УРСР” . . .

ДІД ПЕТРО. Ну, як? Ловко написали? А головне діло, що я ніколи й не думав, що ця пісня про самостійну Україну. І оті слова про царицю Катерину, а не со- вєтську владу . . .

СПІВРОЗМОВНИК. А чому ж ви призналися?

ДІД ПЕТРО (знизує плечима). Ну, як ти його не признаєшся, як так напорипляєшся? Спати ж три дні й три ночі не давали . . . Та й усі вже попризнавалися, що ту пісню співали. Усіх же нас тоді збрали, тільки юду, що виказав, — одного “комнезамщика”, не зайняли . . . Ет! Однаково вже . . . І на волі ж уже добра не буде . . . (Відчинаються двері, і впускають нового в'язня).

ГОЛОСИ.

— О, ще один...

— З ДПУ?

НОВАК. З ДПУ...

ГОЛОС. А за віщо? Куркуль?

НОВАК. Та який там куркуль? Пару коней мав...

ОДИН З В'ЯЗНІВ (придивляючись до верчика в руках у новака). О, гляньте! Та в нього газета! (Новак недомисленно дивиться). А отож у тебе в газету щось загорнуто...

НОВАК. А! Це мені жінка передала...

В'ЯЗЕНЬ. Дай ми прочитаєм... Бо не знаємо, що там на світі діється...

НОВАК (розгортав газету й дає). Та читайте...

В'ЯЗЕНЬ (стає на нари). Увага! Буду газету читати... (В камері стає тихо). Е, тут ось про суд над СВУ... (Читає). "По всіх містах і селах України відбуваються мітинги трудящих, на яких виносяться постанови з вимогою покарати найвищою карою заклятих ворогів українського народу Єфремова, Ніковського, Дурдуківського і інших буржуазних запроданців". Чуєте? Хто тут сидить у справі СВУ?

ГОЛОСИ.

— Я.

— І я...

В'ЯЗЕНЬ. Ну, начувайтесь ж!... Хоч вас на суд і не взяли, та буде вам і без суду... (Читає далі). "Єфремов на суді признався..."

ГОЛОСИ.

— Признався? Оце так!...

— От тобі й "сумління України!..."

— Невже в них була організація?...

В'ЯЗЕНЬ-ЧИТЕЦЬ. Була чи не була, а признається... Як комусь треба, щоб така організація була, то признається, хоч не схоче... (Відчиняються двері, і знову вгускають нового в'язня (РІЧИЦЬКОГО), що боязко спиняється біля дверей, злякавшись чи то тісноти в камері, чи чогось іншого. У загальній тиші всі звертають на нього увагу).

ГОЛОС. Звідки? З ДПУ?

РІЧИЦЬКИЙ. З ДПУ.

В'ЯЗЕНЬ-ЧИТЕЦЬ. А за віщо? (Річицький мовчить). Га? Чому ж ти мовчиш?

ДІД ПЕТРО. Та, може ж, чоловіка ні за що посадили. Хіба в них як? Он мене ж за пісню запровторили...

В'ЯЗЕНЬ-ЧИТЕЦЬ. Ну, а все таки... Може, й не винуватий, алеж у комусь обвинувають. Ось мене, наприклад, обвинувають в організації збройного повстання проти радянської влади, дарма, що

ні сном, ні духом цього не знаю... Ось цього (показує на в'язня) за опір колективізації... Он того за антирадянську агітацію... Отого, що грає у дамки, за антирадянські анекdotи... Ну, а тебе ж у чому обвинувачують? Про що питали ? Га?

РІЧИЦЬКИЙ. Та... питали... (Силкується щось вигадати). Питали... (Тим часом із натовпу протискується високий в'язень, підходить близько до Річицького, придивляється йому до обличчя).

ВИСОКИЙ В'ЯЗЕНЬ. Чекайте! Я, здається, його знаю... Це трохи чи не той, що в нашому районі колективізував... (Ні-звавши, скрикує злорадо). Ну, ясно, що той! Андрій Річицький! Ах ти ж гад! (Замахується і б'є Річицького кулаком в обличчя). Комини розвалював... людей вогнем припікав, як шукав хліба... Старих і малих на холод із хат викидав... Ось його в чому обвинувачують. А як ні, — так ми обвинуватимо... (Зчиняється загальний галас, інші теж б'ють Річицького, і він падає кудись під ноги).

Та сама камера вночі. На нарах і долі, в проході, густо попереплітавшись тілами, як трупи в братській могилі, сплять в'язні. Із за-

гратованого вікна іде парус блідого місячного світла. Тихо. Лише деякі в'язні стогнуть та схлипують у сні... По якомусь часі з-поміж сплячих в'язнів підводиться Річицький — сідає (у фокусі місячного світла). У нього перев'язана щока. Раптом камера виповнюється яскравим сяйвом, і в тому сяйві з'являється постать Таїси.

ПОСТАТЬ ТАЇСИ. Ха-ха!... Який парадокс: твердокам'яний більшовик у більшовицькій в'язниці...

РІЧИЦЬКИЙ (з мукою). Хто ти?

ПОСТАТЬ ТАЇСИ. Твоє сумління. Ти думав, що яексотка, а я твоє сумління.

РІЧИЦЬКИЙ. Ти шпигувала за мною...

ПОСТАТЬ ТАЇСИ. Не шпигувала, а перестерігала, щоб ти не робив дурниць. А ти не слухав мене, — от і попався. І яке тепер твоє становище тут, у в'язниці! Ти ж не сміеш перед своїми людьми навіть признатися, в чому тебе обвинувачують! Усі признаються, а тобі ніяк. Єо в усіх інших в'язнів злочини якщо є, то перед ворогами України, а перед своїм народом вони чисті. А в тебе ж злочин перед своїм народом. Не скажеш же ти розкуркуленим, що, “я, мовляв, той, що вас розкуркулював!” І ще один парадокс: ворог України обвинувачує тебе як ворога українського народу...

РІЧИЦЬКІЙ (притищеним голосом). Мовчій, благаю тебе!... А то ще... (боязко оглядається на сонних в'язнів) ... ще почують... попрокидаються і знову почнуть бити... (Береться за щоку). Ось бач, що зробили. Три зуби вибили... і, либо нь, ребро переломили: у боці так болить... (З божевільним страхом). О, вони й так мене вб'ють завтра, як повстають! І ніхто мене тут не оборонить... Ні дозорці, ні слідчі, хоч би я й голову об двері провалив... (Зводить благально руки). Рятуй мене, Таїсо! Їдь до Петровського, до Калініна, до Сталіна... Скажи їм, що я не ворог радянської влади, що, навпаки... Скажеш, що ти моя жінка... Я ж тебе так люблю... (Із стіни виходять постать Хорішка, Скакуна й інших жертв колективізації, і затуляють постать Таїсіну).

ПОСТАТЬ ХОРІШКА (з доқором). Ось дивись, як ти мене попік... А на руках синці від віжок... А діти мої... бідні мої діточки! Навіщо ти посиротив їх, катюго?

ПОСТАТЬ СКАКУНА. А в мене ось на шті смуга від мотузки. Ти задушив мене, хоч я кров проливає за революцію... (Постатей стає дедалі більше, вони не-

виразні, як тіні, і, як сліпі, простягають руки, ніби намацуєчи Річицького).

ГОЛОСИ.

— Де він?

— Дайте його нам... Ми зробимо з ним те, що він із нами зробив. (Появляється постать Тараса Шевченка, затуляючи інші постаті).

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (вказує рукою на Річицького). Україно, Україно, Оце твої діти... (Річицький скрикує і падає навзнак).

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА (1933 рік)

Подвір'я "райвиконкуму". У глибу сцени паркан і ворота — вихід на вулицю. Ще далі, в перспективі, розвалені хати — стирчать димарі. На передньому пляні широкий рундук "виконкомівського" будинка, з вивіскою вгорі, а на тій вивісці полинялий напис: "УРСР. Виконавчий комітет Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів Баштанського району на Херсонщині". Пісред двору безлиста верба.

Рання весна. Сонце сяє.

На східці рундука сидить дід Онисько, у замурзаній "кухвайці", з ціпком у руках. На землі біля рундука лежить опухла з голоду людина, загорнута в якесь лахміття.

ДІД ОНИСЬКО (підводить голову). Ач як святе сонечко гріє! (Кидає поглядом по подвір'ю). І травичка он уже з землі витикається. Як пшінцем хто посипав... А невесело. (Помовчавши). Доколехтизувались! (Показує кивком голови на пухлого). Тільки й людей, що отакі... а то все повмирали. (Торкає хворого

ціпком) Ти чий? Га? (Хворий стогнє)
Чи ти, мо', не баштанський? (Хворий
не озивається. Дід махає рукою). Ма-
буть, і цей доходить... Ех-хе-хе! (Ди-
виться в далечінню) І хати порозвалюва-
лісь — самі димарі стирчать. Ні соба-
ки ніде не почуюеш, ні кота не побачиш:
все поїли. Отака комунія вийшла! (За-
мовкає. Куняє, схилившись на ціпок.
Тихо. На вербу сідає гава, кряче. Дід
прокидається) Га? Що таке? А, гава...
(До гави) І ти, гавонько, голодна?...
Хіба мало тобі людського трупу?...
Скрізь же по шляхах, як падло, лежать..

(На вулиці чутно сирену авта. Гава, зля-
кана, летить геть. Через хвилину з вулиці на
подвір'я заходять: прокурор Болман (горба-
тий, у пенсне), голова й члени Найвищого су-
ду УРСР, оборонець (державний). А за ними
озброєний конвой уводить заарештованого
Андрія Річицького, змученого, зарослого бо-
родою).

ПРОКУРОР (Придивляється підсліпувато, ви-
тягнувши голову з горбатих пліч, до
вивіски над рундуком; до ліда). Це тут
“райісполком”?

ДІД ОНІСЬКО (прикладає до вуха руку). Як
кажете?

ГОЛОВА СУДУ (голосно). Чи тут “райіспол-
ком”?

ДІД ОНИСЬКО. Столком? Та тут...

ПРОКУРОР. А чому ж нікого нема? Чому так тихо?

ДІД ОНИСЬКО. А чого ж йому не бути тихо?

Нікому ж кричати: повмирали або отак, як оцей (киває головою на пухлого), валаються.

ПРОКУРОР (дивиться на діда з підозрою). А ти хто такий? Сторож?

ДІД ОНИСЬКО. Ні... Так собі гражданин. У колгоспі "Світовий Жовтень" состою. У хаті всі вимерли, так я й прийшов сюди... щоб хоч живу людину побачити. Самому маркітно дуже.

ГОЛОВА СУДУ. Гм, одначе... А де ж голова?

ДІД ОНИСЬКО. Та деж йому бути? Мабуть, там... (махає ціпком назад себе) у сполкомі.

ГОЛОВА СУДУ (до конвою, показавши очима на Річицького й кивнувши головою на двері виконкому). Заводьте його!

(Уся група йде до будинка).

ДІД ОНИСЬКО (думає вголос). Чи мені показалось, чи й справді так? Наче Річиченка повели, того, що колективизував... комини розвалював. Невже це й він прошпетився? Наче ж і годив совєтській владі, із шкури ліз. . .

(Прибігає Неліпенко).

НЕЛІПЕНКО (до діда сердито). Ти, Ониську,

чого тут? Геть відціля! Бач, он щось двома автами приїхало...

ДІД ОНИСЬКО. Та хіба я кому на заваді? (Підводиться).

НЕЛІПЕНКО. Авже ж, на заваді. Порозідались тут, щоб усі бачили, які ви. (Про хворого). Ось і цей... приліз сюди доходити чи що? Наче дома не міг. (Хапає того за ноги й хоче відтягти).
(На рундук виходить прокурор).

ПРОКУРОР (гримає урядовим тоном). Що ти робиш? Облиш! Хто тут голова?

НЕЛІПЕНКО. Я.

ПРОКУРОР. Я прокурор республіки Болман. Ми привезли Андрія Річицького: Найвищий суд УРСР має влаштувати у вашому селі показовий процес.

НЕЛІПЕНКО (здивовано). Річицького? Члена ЦК?

ПРОКУРОР (суворо). Ворога народу. Отут (показує очима на рундук) і влаштуємо судове засідання... Треба поставити стіл. (Неліпенко знов хоче відтягати пухлого) Не займай його: він буде одним з доказів злочинної діяльності підсудного... "важливим доказателством". Треба ще таких. Взагалі треба зібрати побільше народу.

НЕЛІПЕНКО. Та дуже багато не зберемо. На все село як лишилося чоловіка з п'ятде-

сят, так і добре. А було п'ять тисяч...
Вимерли та порозбігались світ-за-очі.

ПРОКУРОР. Ну, скільки можна. Та ще свідків треба. Таких, що посвідчили б, як він руйнував хати... ну, і взагалі робив усякі жорстокості. У вас були факти людоїства?

НЕЛІПЕНКО. Були.

ПРОКУРОР. Так от і таких свідків треба, щоб це підтвердили.

НЕЛІПЕНКО. Добре. Я зараз побіжу скажу начальникові "райміліції". І сам пошукаю. (Неліпенко хоче йти).

ПРОКУРОР. (Затримує рухом руки Неліпенка). Чекай! Гут у вас є вчителька Таїса Гнилицька, так і її треба прокликати. Ми її сповістили листом, але й ти ще забудь їй нагадати.

НЕЛІПЕНКО. Гаразд. (Іде з двору, прокурор повертається до "виконкому").

ДІД ОНИСЬКО (нахиляється до хворого). Чув, що балакали? І ти ще здався: будеш "вещественным доказательством"... (Хворий стогне). "Вещественным доказательством", кажу, на суді будеш, свідком. Чуєш? Річиченка судитимуть... Того, що комини розвалював, свого дядька розкуркулив... Хорішка Деміда живцем хотів був спалити, а тоді на Соловки запровторив. (Розгинається, ма-

хає рукою) Е, цей насвідчить... (Іде помалу на вулицю й зникає).

(Приходить швиденько Таїса. Спиняється на мить перед рундуком, виймає з торбинки дзеркальце, припудровується нашвидку, а потім іде до будинка. Конвоїри виносять з будинка стіл, стільці і ставлять на рундук, застеляють стіл червоним сукном. Водночас починають потроху збиратися селяни — чоловіки й жінки, усі худі або пухлі. Обсідають похмурими мовчазними тінями рундук, деякотрі лягають на землю. По якомусь часі починають гомоніти).

ГОЛОСИ:

— Чим же це Річиченко провинувавтись?

— А хто-його зна. Сказати б за Скауна, що задушили, — так його ж тоді не зайняли, як Нагнибіду та Безкрилого посадили.

— Яке там посадили! Он після того їх обох бачив у городі Грицько Геря. Повдягані, каже, добре, на заводі працюють...

— То їх тоді вивезли тільки, щоб людч не ремствували... Не чого ж і Неліпенка залишили головою: він, мовляв, з вас заступався...

Приходить Неліпенко з новим начальни-

ком міліції. З ними декілька свідків, серед них одна жінка — Скаунка. Люди замовкають).

НЕЛІПЕНКО (до начальника міліції). Я цих (киває головою на свідків) поведу, а ти подивись, може, серед оцих (показує очима на селян біля рундука) хто знайдеться. (До свідків) Ну, ходімо! (Іде з свідками до будинка).

НАЧАЛЬНИК МІЛІЦІЇ (придивляється до обличчів, пізнаючи; до одного селянина).

Це ти, Микито? А я тебе й не пізнав!

Що, уже й ти почав пухнути?

МИКИТА (слабким голосом). Та вже...

НАЧАЛЬНИК МІЛІЦІЇ. Гм... Ale тут, бач, таке діло. Ти був тоді, як Річицький у по-кійної Олени Шпачихи відібрав останній глечик пшона?

МИКИТА. Був.

НАЧАЛЬНИК МІЛІЦІЇ. Так от ти про це, як треба буде, на суді сьогодні скажеш. Будеш свідком. Уставай! (Микита помалу підводиться. Начальник — до інших) Хто ще міг би щось розказати? (Люди мовчать). Немає таких? Ну, добре. (До Микити). Ходім! (Ідуть обидва до будинка).

ОДИН ІЗ СЕЛЯН (після мовчанки). Багато можна б розказати, якби знаття, що можна казати, а чого — ні...

(Із будинка виходить начальник конвою).

НАЧАЛЬНИК КОНВОЮ (кричить). Суд іде.
Встати! (Селяни мляво й недружно підводяться, тільки пухлий далі лежить непорушно).

(Виходить суд у складі голови, двох членів і секретаря, за ними прокурор, потім Неліпенко, начальник міліції.

Члени суду й прокурор сідають до столу. Неліпенко й начальник міліції відходять до билець рундука і, обіпершись об них, так стоять увесь час. Начальник конвою теж зразу не сідає. Селяни — хто знову сів, а хто далі стоїть).

ГОЛОВА СУДУ (підводиться). Виїзну сесію Найвищого суду УРСР вважаю відкритою. Суд має розглянути показовим порядком справу громадянина Андрія Річицького, обвинуваченого в протирадянських і протинародніх діях під час колективізації. (До начальника конвою). Прошу привести підсудного! (Сідає. Начальник конвою йде до будинка Кілька хвилин напруженої тиші. На вербу знову сідає гава, хрипко кряче).

ГОЛОСИ СЕРЕД СЕЛЯН:

— Бач... на чиюсь голову кряче...

— Е, вони чують...

(Конвоїри виводять Річицького. Начальник конвою показує йому, де сісти, і він сідає. Сам начальник конвою теж сідає. Два конвої-

ри стоять біля підсудного на варті).
ГОЛОВА СУДУ (до секретаря). Товаришу се-
кретарю, прошу оголосити акт обвину-
вачення!

СЕКРЕТАР (підводиться й читає). “На під-
ставі даних з попереднього слідства гро-
мадянин Андрій Григорович Річицький,
народжений 18 березня 1898 року в се-
лі Баштанці на Херсонщині, син замож-
нього селянина, з вищою освітою, від
1917 до 1920 року член т. зв. українсь-
кої соціал - демократичної партії, піз-
ніше член т. зв. української комуністич-
ної партії і нарешті член комуністич-
ної партії більшовиків України, неодру-
жений, звинувачується в тому, що він,
бувши уповноваженим ЦК КП(б)У для
хлібозаготівель і колективізації в Баш-
танському районі на Херсонщині від
першого липня 1929 року до 7 квітня
1930 року, навмисно, з метою підірвати
престиж радянської влади серед широ-
ких мас українського селянства, робив
різні провокаційні жорстокості — роз-
валював комини, розкуркулював не ті-
льки багатіїв, а й середняків і всупереч
геніяльним вказівкам товариша Сталіна,
що їх він дав у статті “Запаморочення
від успіху”, примусово загонив селян у
колгоспи, а одного — Клима Череви-

ченка (Скакуна) наказав навіть убити (це виконали покарані вже радянським правосуддям колишній начальник "райміліції" Нагнибіда та колишній голова КНС Кирило Кириченко (Безкрилий), про згадану статтю товариша Сталіна казав, що вона написана для дурнів, себто для обману народу й ін. Зазначені злочинні дії підсудного Річицького передбачені в статті 54 карного кодексу УРСР. На попередньому слідстві підсудний Річицький усі ці злочини визнав. Прокурор УРСР Болман, секретар Горкін". (Прочитавши обвинувачення, секретар сідає).

ГОЛОВА СУДУ. Підсудний Річицький! Чи візнаєте себе винним у згаданих тут злочинах?

РІЧИЦЬКИЙ (трохи підводиться). Визнаю...
(Гул серед селян). ГОЛОСИ:
— Ого!...

— А який був клятий!...

ГОЛОВА. Суд переходить до допиту свідків.
(До начальника міліції) Викличте свідка... (дивиться в список) Івана Гострого.

НАЧАЛЬНИК МІЛІЦІЇ (прочиняє двері й гукає). Свідок Іван Гострий! (Іван Гострий виходить на рундук).

ГОЛОВА. Свідок Іван Гострий! Що ви знаєте

про злочини гідсудного Річицького?

ІВАН ГОСТРИЙ. Я той... був середняк. Мав одну коняку й корову. Спочатку на мене наклали були сорок пудів, і я їх здав. Але Річицький наклав ще п'ятдесят. А в мене вже не було й на харчі. Тоді він прийшов з Безкрилими... та іншими і розвалили в моїй хаті комин... шукали хліба...

ГОЛОСИ з-поміж селян:

— Та хіба тільки в тебе?

— І в Кухаря Савки...

— І в Петра Криворучка...

ІВАН ГОСТРИЙ (відгукується на голоси, говорить жвавіше). Та й у Кухаря ж, і в Криворучка... у багатьох... (Знов обертається до голови) А в мене пізніше померла з голоду жінка й двоє дітей. (Замовкає).

ГОЛОВА. Ви все сказали?

ІВАН ГОСТРИЙ. Усе.

ПРОКУРОР (до Річицького). Підсудний Річицький? Чи свідок правду каже?

РІЧИЦЬКИЙ (глухо). Правду.

ГОЛОВА (до Гострого). Ви вільні. (Гострий іде до селян. Голова звертається до начальника міліції) Покличте тепер свідка... (дивиться в список) Гапку Черевиченко.

ГОЛОС з-поміж селян:

— Скаунку...

НАЧАЛЬНИК МІЛІЦІЇ (прочиняє двері й гукає). Свідок Гапка Черевиченко!

(Увіходить заплакана Скаунка).

ГОЛОВА (до Скаунки). Що ви скажете про смерть свого чоловіка Клима Черевиченка?

СКАУНКА (крізь плач). Убігла я до "виконкому"... А Неліпенко... голова (показує кивком голови на Неліпенка) каже: "Задушили Безкрилий з Нагнибідою." Кинулися жінки до "рештанської" і внесли його з мотузкою на шиї... (Плаче, голосно схлипуючи).

ПРОКУРОР (до Річицького). Це ви наказали його задушити?

РІЧИЦЬКИЙ. Я... виконуючи вказівки ЦК, щоб не вважати й на кров...

ГОЛОВА (стурбований, підносить руку, суворо). Підсудний Річицький! Відповідайте тільки на питання! (До Скаунки) Можете йти. (Скаунка за слізами не бачить, куди йти і їй допомагає начальник міліції, зводить східцями рундука до селян, а потім сам вертається).

ПРОКУРОР. У мене ще запитання до підсудного. Скажіть іще, підсудний: чому ви заарештували тоді ж таки голову "райвиконкому" товариша Неліпенка. Чи

не тому, що він протестував проти вільних жорстокостей?

РІЧИЦЬКИЙ. Тому...

ГОЛОСИ між селянами:

— Та дивись, у всьому признається!

— Що воно за знак?..

ГОЛОВА (до начальника міліції). Покличте тепер свідка Грицька Заболотного!

НАЧАЛЬНИК МІЛІЦІЇ (прочиняє двері й гукає). Свідок Грицько Заболотний!

(Виходить, скидаючи шапку, Грицько Заболотний.).

ГОЛОВА. Свідок Заболотний! Що ви знаєте про випадки людожерства у вашому селі?

ЗАБОЛОТНИЙ. Я тоді рубав дрова у нашого лікаря Петра Петровича. Їхня наймичка, Гнатова Герина дівчина, купила на базарі в перекупки Коняєвої м'яса. А Петро Петрович побачили, що то людське м'ясо та й кажуть: "Віднеси до тих, що купила". Вона понесла, а мене Петро Петрович послали до міліції, щоб сказав. Я швиденько побіг, а як потім прийшли до Коняєвої з міліцією, дівчина була вже зарізана. У коморі у великих ночвах лежала; а Коняєв з ножем над нею стояв.

ГОЛОВА. І ви це правду кажете?

ЗАБОЛОТНИЙ. От хоч і побожусь — правда.

Та й усі про це знають. (Киває головою на селян).

ГОЛОСИ з-між селян:

— Правда, правда...

— Все село тоді збіглося...

— А Ганна Качурка свою дитину з'їла..

ГОЛОВА (до Річицького). Ви цього не заперечуєте?

РІЧИЦЬКИЙ. Я цього не знаю. Мене ж тоді вже не було на селі. І я не можу відповісти за те, що могло під час моого дворічного ув'язнення статись...

ГОЛОВА (строго). Ще раз попереджаю: відповідайте тільки на питання! А крім того — це ви своїми попередніми злочинними діями до цього призвели. (До Заболотного) Ви можете йти. (Заболотний іде між селян. Голова до начальника міліції). Закличте свідка Гнилицьку Таїсу.

НАЧАЛЬНИК МІЛІЦІЇ (у двері). Свідок Таїса Гнилицька! (Таїса виходить).

РІЧИЦЬКИЙ (зворушений, з надією). Таїсо Федорівно! Ви все знаєте... знаєте мої погляди... І скажете, надіюсь, тільки правду...

ГОЛОВА (суворо до Річицького). Вам не можна розмовляти! (До Таїси) Товаришко Гнилицька! Суд сподівається, що ви дасте характеристику підсудного...

ТАЇСА (не дивиться на Річицького). Я ввесь час спостерігала "роботу" підсудного в цьому селі... І не раз звертала його увагу на непотрібні жорстокості. Але він забороняв мені втручатися...

ГОЛОВА (до Таїси). Які факти ви пригадуєте?

ТАЇСА. Як він обкладав соломою і підпалював селянина Хорішка. Я побачила попіл та й кажу: "А це що? Ви його припікали вогнем, щоб признавався?" А він: "Більшовики не бояться жорстокостей"...

РІЧИЦЬКИЙ (злякано). Таїсо!

ГОЛОВА (дзвонить). Підсудний Річицький! Я забороняю вам обзвиватись!..

ТАЇСА. А коли він сказав Безкрилову, щоб задушив Скакуна, я згукнула здивовано: "Навіть так?!" — "Навіть так,каже. Клясова боротьба це". І заборонив мені втручатися.

ПРОКУРОР (до голови). Дозвольте мені звернутися до свідка.

ГОЛОВА. Будь ласка.

ПРОКУРОР (до Таїси). Ви, громадянко, людина свідома, вчителька, і, я думаю, самі можете оцінити його поведінку. Отже, як вам здається? Для чого він усе це робив, отакі безглазді жорстокості?

ТАЇСА. Думаю, що цим він хотів дискредитувати радянську владу.

РІЧИЦЬКИЙ (обурено). Це неправда!

ГОЛОВА (дзвонить). Підсудний Річицький!
(Натякає на щось). Ви забуваєте про
свою ролю. Це може звести нанівець
ваше визнання провини...

ТАЇСА (попереднім тоном). Цим він хотів ви-
кликати незадоволення... I викликав
баб'ячий бунт.

РІЧИЦЬКИЙ. Але ж баб'ячі бунти були не гі-
льки в моєму районі. Вони прокотилися
по всій Україні... Як і голод також
був повсюди...

ГОЛОВА (дзвонить, гримає). Я забороняю вам
зводити наклепи на радянську владу.
Коли ви ще раз обізветесь, я накажу
вивести вас... звідси... (До Таїси).
Отже, ви визначаєте дії підсудного як
протирадянську провокацію?

ТАЇСА. Так.

РІЧИЦЬКИЙ (до Таїси, з жалем). Ну, як ти
можеш так казати?!

ГОЛОВА (дзвонить із загрозливим рухом убік
Річицького; до прокурора). Товариш
прокуроре! Чи ви маєте до свідка якісь
питання?

ПРОКУРОР. Маю. Скажіть, свідок Гнилицька!
Як жінка, що була з підсудним в інтим-
них відносинах, ви, мабуть, знаєте, як
він ставився до старого села...

ТАЇСА. З великою любов'ю... Захоплювався
ідилічними картинами... слухав цвірку-

нів... Це виразна прикмета куркульської ідеології...

РІЧИЦЬКИЙ (до голови). Чи мені можна запитати свідка?

ГОЛОВА. Питайте.

РІЧИЦЬКИЙ (до Таїси). Мені, Таїсо, до болю хочеться знати... тепер, може, перед смертю, кохала ти мене... тоді, як ми говорили про цвіркунів, чи тільки... спостерігала? Ти свідчиш з такими подробицями, наче їх позаписувала...

ГОЛОВА. Це питання не відноситься до справи.

РІЧИЦЬКИЙ. Чи, може, тебе примушено свідчити проти мене?...

ГОЛОВА (дзвонить). Я забороняю вам далі запитувати. (До Таїси). Ви вільні. (Таїса відходить до Неліпенка). Допит свідків закінчено.

ПРОКУРОР. Товаришу голово! Дозвольте запитати підсудного!

ГОЛОВА. Будь ласка.

ПРОКУРОР. Я хочу заглянути трохи в минуле підсудного. (До Річицького). Скажіть, підсудний Річицький, як ви ставилися до радянської влади в 1917 - 20 роках? Ви тоді, здається, були не з нею, не з радянською владою, а з кимсь іншим... трохи чи не з покійничком Петлюрою?

РІЧИЦЬКИЙ. Я тоді помилявся. Я не усвідо-

мив ще тоді контрреволюційної сулі буржуазної Центральної Ради і українського націоналізму... Кінь, кажуть, на чотирьох ногах, та й той спотикається...

ПРОКУРОР. Гм... (Криво посміхається). Це ви дотепно порівняли себе з конем. Але чи не була ваша пізніша поведінка, як ви стали членом т. зв. УКП та й нашої партії, тільки зміненою тактикою українського націоналіста? Спочатку ви боролися проти радвлadi із зброєю в руках...

РІЧИЦЬКИЙ. Я ніколи не був в армії... не боровся із зброєю в руках...

ПРОКУРОР. Це однаково: ви підтримували тих, що мали ту зброю в руках. Отже, чи не була, кажу, та ваша поведінка свідомим шкідництвом супроти радянської влади?

РІЧИЦЬКИЙ. Це абсурд.

ПРОКУРОР. Ви не хочете відповідати? Ну, добре. (До голови). Мені все ясно.

ГОЛОВА. Суд вважає судове слідство закінченим. Слово має заступник обвинувачення прокурор УРСР товариш Болман.

ПРОКУРОР (низькооко переглядає нашвидку свої папери, поправляє пенсне; підвідиться). Товариш! Акт обвинувачення і свідки звели нам на очі жахливі злочини підсудного Річицького. Підкреслюю;

жахливі, нелюдські. Це він зробив так, що постраждали чи й загинули не тільки окремі чесні селяни, як от Хорішко та Скакуй - Черевиченко, а сотні й тисячі, можна сказати, все село, що мало п'ять тисяч жителів. П'ять тисяч чесних трудівників, добрих матерів, здорових літок, цієї нашої прийдешньої змін будівників соціалізму. Це він відповідає за оті (показує з величним жестом рукою) порозвалювані хати, за нечувано жахливі випадки людожерства, коли матері поїдали своїх дітей, за оцих опухлих людей (показує на пухлого, що лежить перед рундуком). Це він злочинно посіяв незадоволення радянською владою серед широких мас українського селянства, бо люди, природньо, думали, що він заступає тут цю владу, діє від імені цієї влади. Тепер я запитаю: чому і для чого він це робив? Відповідь на це подвійне питання дає виразно його минуле. Підсудний завжди був ворогом радянської влади. Хитрим і підступним, а через те й дуже небезпечним. Такі вороги небезпечніші за озброєних петлюрівців, що їх червона армія розгромила на фронтах на початку 20-их років. Вони діяли й діють потай, як по-тайні собаки. Річицький заличувався

був партійним квитком, щоб зручніше було шкодити. Це вовк в овечій шкірі. Виразно викриває цю його тактику свідчення свідка Гнилицької, місцевої вчительки, що ввесь час спостерігала цю його шкідницьку "діяльність". В отій його любові до "цвіркунів", до старого села прозирає виразно його справжня куркульська натура, а вілзначені жорстокості — вовча тактика, скерована на дискредитацію немилої йому радянської влади. Сам він на попередньому слідстві свою провину визнав, частково визнає її тут, на суді, але тільки частково. Це ще не роззброєний ворог. Тим то прокуратура вимагає вжити тут найвищого заходу соціального захисту — розстрілу. (Сідає).

ГОЛОВА. Слово має оборонець товариш Якубовський.

ЯКУБОВСЬКИЙ (підводиться, відкашлюється). Злочини підсудного такі великі, що оборона не може вимагати виправдання. Едине — просити суд, щоб залишив підсудному життя і тим дав йому змогу виправити свої помилки чесною правою.

ГОЛОВА (до Річицького). Що ви маєте сказати на своє виправдання?

РІЧИЦЬКИЙ (підводиться, глухо). Пропу-

з'єднанутися і дати мені змогу загладити мою провину перед радянською владою і українським народом чесною працею.
(Сідає).

ГОЛОВА (підводиться). Суд піде на нараду для ухвалення присуду. (Суд у повному складі йде до будинка. Знов напружена тиша. Чутно, як схлипує Скаунка. Кряче гава).

ОДИН СЕЛЯНИН (бере грудку й кидає на гаву). Прогнати її к чорту, абощо... Як по душі дере. (Гава летить геть. Знов тихо. Тепер чути тільки, як схлипує Скаунка. Прибігає з плачем хлопець, звертається до одного селянина).

ХЛОПЕЦЬ. Тату! Ідіть додому — мати вмерли...

СЕЛЯНИН (ухопившись за голову). Уже вмерла?! (В розpacі). Чого ж я туди піду? Що я зроблю? (Але потім таки йде геть разом із хлопцем. Виходить суд і займає свої місця).

ГОЛОВА (до секретаря). Товаришу секретарю! Прошу оголосити присуд!

СЕКРЕТАР (читає). "Іменем Української Радянської Соціалістичної Республіки відзначена сесія Найвищого Суду в складі голови М. Лаціса, членів П. Думитрашкової й С. Бандури при секретарі О. Солошенкові, розглянувши справу підсудно-

го Андрія Річицького, народженого 18 березня 1898 р. з вищою освітою, обвинуваченого в провокаційно - протирадянських діях під час хлібозаготівель га колективізації 1929 та 1930 років, що виявилося в різних жорстокостях (розвалювання коминів, припікання селян вогнем, убивство селянина Скакуна - Чеврениченка) та в примусовій колективізації бідняків, визнала ці злочини доказаними і на підставі статті 54 карного кодексу УРСР присудила його, Андрія Річицького, до найвищого заходу покарання — розстрілу. Присуд цей остаточний і підлягає негайному виконанню на місці".

РІЧИЦЬКИЙ (божевільно скрикує, кидається до столу й судорожно хапає голову суду за руки). Що ви робите?! Мені ж обіцяно життя зберегти. Мені обіцяли життя, якщо я визнаю на суді себе винним... Я ж тільки виконував накази ЦК... як справжній більшовик... І вчительці Гнилицькій не раз це казав... (До Таїси). Рятуй мене, Таїсо... Ти ж мене любила... (Його хапають конвоїри, один накидає на нього мотузу й швидко обмотує ним руки, все тіло; тягнуть з рундука).

НАЧАЛЬНИК МІЛІЦІЇ (кричить на селян).

Бетьте з доброго! (Селяни злякають розскакуються).

РІЧИЦЬКИЙ (кричить). О! Що ви робите? Я живти хочу... Я до товариша Сталіна!... (Конвоїри притягають його до верби, прив'язують до стовбура. Декілька іх відскакують на певну відстань, наставившись стріляти. Річицький гістериично). Партия моїми руками загрибала жар, а тепер змиває моєю кров'ю свій злочин... (Гірко). Чи це, може, мій злочин? Якщо й мій, так не проти радянської влади... Ні! Це злочин проти моого народу, виконаний з доручення найбільшого його ворога...

НАЧАЛЬНИК КОНВОЮ (командує). По ворогові народу — паль! (Конвоїри безладно стріляють. Річицький звисає безжизнім тілом на мотузі).

Завіса

¿DE QUIEN ES EL CRIMEN?

por V. CHAPLENKO

Editorial "PEREMOHA"

Buenos Aires

25 de Mayo 479

Argentina

*Se terminó la impresión de este libro el día 10 de
Noviembre de 1952 en los Talleres Gráficos
“Champion” - J. V. Gonzalez 2375,
Buenos Aires, Argentina*

